

MC
226.537

Ónody Magdolna

KIS ÍRÁSOK

Ónódy Magdolna

– KIS ÍRÁSOK

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

2011. évi
Könyvtári
Munkaterv

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

*„Melyik nyelvnek is lehetne több édessége, méltósága,
mélysége és könnyű kimondása, mint a magyarnak?„*

Bessenyei György

Ónody Magdolna

KIS ÍRÁSOK

Miskolc

2017

A könyvborítót Ónody Magdolna
és v. Csizmadia József tervezte.

ISBN 978-615-00-1451-7

© Ónody Magdolna, 2017
Minden jog fenntartva.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

MC 226.537

2018

*Az erdődi kastély
Ónody Magdolna felvétele*

*Lesz-é ezentul, oh kert, aki majd
Édes gyönyörrel jár e fák alatt?
Lesz-é ezentul, oh vár, aki majd
Szent tisztelettel nézi tornyodat?*

Petőfi Sándor: Elpusztuló kert ott a vár alatt

Erdőd, 1848. november 30.

Így búcsúzott Petőfi Sándor Erdőtől 1848 novemberében, hogy soha többé ne térjen oda vissza. Feleségét Debrecenbe vitte, az Ormós Gábor (akkori Színház) utcai házába, – ma Batthyány utca 16. szám – az utcai kétszobás lakásba. Itt született meg fiuk, Zoltán 1848. december 15-én. Apósa, Szendrey Ignác és felesége is velük lakott rövid ideig, de ők később visszamentek Erdődre. Ide címezte leveleit Arany János, a jó barát és fiuk keresztapja, aki később, 1849 első hónapjaiban magukhoz vette Zoltánt a Vörösmartyék által nyújtott, Csapó utca 16 sz. házban való átmeneti gondoskodásból, míg Szendrey Júlia hivatalos ügyeit igyekezett intézni. Zoltai Lajos arra utal, hogy a Magyarország című újság 1899. április 14-i számában megjelent cikk szerint Szendrey Ignác unokájának, Zoltánnak a születése után Debrecen város határában tanyabirtokot vásárolt Szepes pusztán, amellyel lánya és unokája jövőjét akarta

biztosítani. (1) Elnézve a térképen a Debrecen közeli tanyavilágot, gondolatban elém tárult a nyári napsütésben a gyönyörű Szepes puszta, illetve a tanyák képe. És szinte érthetetlen volt számomra, hogy Szepes közvetlenül Köteles pusztával határos, amelyik terület Mikepércs határán van feltüntetve a tanyavásárlás idején jelzett térkép szerint. Igyekeztem kideríteni, hogy az évszázadok folyamán hogyan ölelkeztek ezek a területek megyei hovatartozás szempontjából.

TANYA

Debrecen városrészei

(Wikipédia)

Az úgynevezett tanyabirtokok SZEPES területén voltak, amely „Debrecentől délre, a Basahalmon túl, a Tóció mellett terül el.”

Történelmét tekintve: az Árpád-korban falu volt, a XV. században kéttemplomos falu, a XVI. században Debrecen tulajdonába került, 1600-tól puszta.

TELEPÜLÉS

KÖTELES település „Bihar vármegye és Szabolcs vm. határánál van, Debrecentől D-DNy-ra.”

(A régi Bihar vármegye településneveinek történeti-etimológiai szótára szerint, 167. o.)

Inkább Szabolcshoz számították a XIV. században, a XV. században inkább Biharhoz. A XVI. században Debrecen tulajdonába került, a XVIII. századtól Hajdúszoboszlóé teljesen.

Ma (az irodalom szerkesztésének idején) puszta Szovát mellett.

FÖLD

ONDÓD

(Wikipédia)

„A régi Bellegelő, Ebes, Hegyes, Cuca és Macs határolja”... Debrecen környéki puszta volt hajdan, de már 1571-től kezdve a házak után kiosztott föld gyanánt szerepel.

A SZENDREY TANYA Papp József meghatározása szerint: „valóban a korabeli, Hajdúszoboszlói határnál, Debrecen, Ebes és Szepes pusztáinak

elválasztó dűlőjén, de a Szepesi oldalon volt.” (Szepes puszta neve többféleképpen szerepel a leírásokban.)

Korabeli ingatlan-nyilvántartási térkép

A XI. mező 12. sz. Szendrey Ignác tanyája. A térkép jelzete: DM. DV T4. Debrecen. A Déri Múzeum ajándéka (5). Szép verséből is tudjuk, hogy Petőfi számára nem volt idegen a puszta látása:

*Most uralkodnak a szelek, a viharok,
Egyik fönn a légben magasán kavarg,*

*Alkonyat felé, ha fáradtan elülnek,
A rónára halvány ködök települnek.*

Petőfi: A puszta télen

Tar Zoltán festménye (részlet)

„A Szendrey Ignác által szerzett Szepesi tanya körülbelül 30 nyilas, vagyis 160–165 kat. hold terjedelmű birtok.” (2) (A szerződés teljes szövege a Hajdú–Bihar megyei Levéltárban található.)

A vásárlás történetét Zoltai Lajos és Déri Gyula írásaiból ismerhetjük:

„A mi a kis földbirtokot illeti, arra vonatkozólag talán nem érdektelen följegyezni, hogy azt a vásárlás előtt Szendrey Ignác megmutatta vejének és leányának is. Egy januári napon, 1849-ben történhetett ez. A tanyai lakóházhoz, mely jókora emelkedésen áll, a dűlőútról nagy fasor visz; a ház háta mögött félkörben terül el egy jókora gyümölcsös és virágos kert.” „Ezt magas fák szegélyezték és nyáron igen kedves hely volt; ahol a sűrű lombok szétnyíltak, szépen odalátszottak a debreceni tornyok s a szomszéd fástanyák piros cserépfödelükkel, amikkel a fekete homokú, gazdag búzatermésű Szepes-pusztá már akkor is be volt népesítve. Petőfi képzeletét nem zavarta a lombtalan téli tájkép s a földeket borító hólepel egyhangú fehérsége; a pusztá természetimádó fia szépnek találta így is a kis családja jövőendő otthonát, és készséggel egyezett bele a vásárlásba.

Így beszélte el ezt Szendrey Ignác és megmutatta azt a helyet a lakóház padlatos szobájában, ahol a majorosné rövid ozsonnával megvendégelte őket.” (1, 2)

Mindezt e sorok írója magától Szendreytől hallotta, mikor a 60-as évek elején az eladás végett megfordult a házukban. A tanya a hatvanas években került Leidenfrost Gyula tanácsnok (Déri Gyula apja) kezébe; ő később Sebes Györgynek adta el, majd a Reviczky családé lett.

Déri Gyula azt írja Szendreyről: „a Szent Anna (akkor Varga) -utczában egy magas földszintre épült, több ablakos, csinos és értékes házat vett meg.

Sőt vett még egy másikat, mely a Péterfia-utczában álló nagyudvarú emeletes épület volt, akkor Bartha Ferencz örököseié, most özvegy Telegdy Lászlóné tulajdona.” (1, 2)

HÁZAK

VARGA, ma SZENT ANNA UTCA 7 sz. HÁZ

„Szendrey Ignác – mint idegen – csak úgy vásárolhatta meg ősrégi debreczeni statutumnál fogva ezt a tanyabirtokot, hogy előbb házat kellett szereznie a városban, s el kellett nyernie a debreczeni polgárjogot.,,

„Szendrey Ignác örökáron megvette P. Halász Imrének Varga utcában 65/2172. sz. alatti házat, mely egyfelől Bauer Antal, másfelől Varga József szomszédságukba esik, ház utczai földjével együtt 11.500 ezüst forintért.

A szerződés 1849. május 21-én kötöttetett s e szerint a ház 1850. pünköszt napján szállott át Szendrey birtokába, ki meg ugyanazon évben teljesen kifizette a vételárat.” (1) 1860-ban került eladásra, mikor Szendrey Ignác Pesten vásárolt magának házat. (2) A ház 1820-ban épült, ma is áll. Jelenleg az Adventista egyház tulajdona.

*Varga, ma Szent Anna u. 7.
(Virányi Zsolt magánarchívumából.)*

EGYHÁZTÉR 3. sz. HÁZ

„Debrecenben 1899-ig a házszám maga volt a helyrajzi szám. Az adásvételben szereplő Péterfia 8/345 számban a 8-as az 1845 előtti azonosítása a teleknek, amikor minden kerületben önállóan számozták a telkeket (tehát ez volt a Péterfia városrész 8. telke), míg a 345-ös az egész városban egybeszámozott, mintegy három és félezer telek közötti sorszámot, kb. helyrajzi számot jelentette. (A két szám együttes alkalmazása egészen az 1869-ben volt népszámlálásig fennállt.)

Mivel a mai értelemben vett házsza mozást csak 1899-től vezették be, így a Petőfiék korában ez a két, akkor még együtt használt szám volt maga a házszám is.” (Papp József leírása.)

340	"	6
341	"	4
342	"	2
343	"	2
344	Egyháztér	3
345	"	4
346	"	5
347	"	5
348	"	6
349	"	7
350	"	

Korabeli ingatlan-nyilvántartási bejegyzés

Az Egyháztéri házak régi és új számozása. A 345. számú ház Kálvin tér 3. lett, a 344. számú Kálvin tér 2. (3)

Az eredetileg földszintes Egyháztér 3. számú épületre 1815-ben Rachbauer Péter épített egy emeletet. (4)

Kálvin tér 3.

(A Helytörténeti Gyűjtemény és Fotótár ajándéka, Debrecen)

Az Egyháztér 3. sz. házat vásárolta meg Szendrey Ignác a Megyei Levéltárban levő 1849. évi örökbevallási jegyzőkönyv 67. sz. szerint.

„Mi Néhai boldog emlékezetű S. Bartha István egyenes örökösei Péterfia Utzában 345/8-ik szám alatti örökösödés útján illető házunkat, minden hozzá tartozó épületekkel, házutáni földjével együtt, örök áron és meg nem másolhatatlanul el és által adjuk t. cz. Szendrey úrnak 25. ezer, azaz huszonöt ezer v. cz. forintokért oly módon, hogy nevezett Vevő Úr ezennel le fizetvén 5000. azaz öt ezer V. cz. fkat, 10.000 az az tíz ezer, V. cz. fkat fojó Év Pünkösöd első napjára, s hátra levő tíz ezer V. cz. fkat pedig egy Év alatt mától számítva tartozik együtt és egyszerre lefizetni.”

(5) Ez meg is történt.

A szerződés pótmegjegyzése szerint a házban levő könyvkereskedés boltja és a hozzá tartozó lakás 1850. újévig Sarkady Ferencz birtokában marad.

„A városi tanács 1849. ápril 25-én hagyta jóvá az adásvevést.” (1)

A házban a könyvkötő céh neve szerepel, és egy kisebb könyvesbolt is működött, a vásárláskor eskütt Bartha István könyvkötő örökösei, majd

Telegdy Lászlóné tulajdona volt. A Varga utcai és az Egyháztéri ház is 1860-ig maradt Szendrey Ignác birtokában.

Valószínűleg az a Sarkady Ferenc, aki a házvételi szerződés szerint 1850-ig maradhat a házban, adott fel egy olyan hirdetést, hogy: „ajánlja a nagy Templom mellett Fényes Lajos úr házánál melyben a fűszerkereskedéshez tartozó mindennemű cikkek, különösen a legfinomabb orosz thea, rum, s mindennemű liqueur és asszabor... stearin gyertya nagy választékban első kézből vásároltatván, lehető legjutányosabb áron kaphatók. Ó és ujbór eladás.”

Ebből is úgy tűnik, hogy bár nem volt mindig felhőtlenül békés viszony a két ház tulajdonosai között, a ház eladásáig bizonyos fokú szomszédi együttműködés érvényesülhetett. Ezért is írnék néhány mondatot a szomszéd házról.

EGYHÁZTÉR 2. sz. HÁZ

Néhány hirdetés jelent meg ezzel a házzal kapcsolatban.

„Debrecenben Nagy-Péter Fia utca elején 976-ik szám alatt levő újonnan épült' s kényelmesen elrendezett ház' s ház után való földjével együtt szabad kézből eladó: a feltételt megtudhatni a háztulajdonosnál, Egyháztér 344-dik szám alatt levő „magyar korona” című gyógyszerárban.”

1855-ik év Martius 2-án d. e 10 órakor a debreceni takarékpénztár szállásán,... Egyháztér 344-dik ... a' nagy Templom mellett Fényes Lajos úr házánál. (6)

Az Új Szatmár c. újságban szerepel a Mészáros testvérek elektrotechnikai műszerész boltjának neve: Debrecen, Egyház-tér 2 alatt. (7)

A DEBRECENI PIAC

Képünk a debreceni nagy piac egy részét ábrázolja, a háttérben a nagytemplom homlokzatával, és ettől jobbra Révész Bálint püspök földszintes papi lakásával. A nagy templom homlokzatától jobbra levő emeletes ház a rajta látható szoborral a város tulajdonát képező Bika vendéglő. Balról pedig a szélső és legmagasabb emeletes ház a gróf Degenfeld-, régebben Beck-ház. Egy négy utcára nyíló épület, Debrecen legnagyobb háza, a melynek emeletét a királyi törvényszék és a zenede, alsó részét pedig mind a négy oldalról boltok foglalják el. A ház jelenleg Tisza Kálmánné gróf Degenfeld Ilona tulajdona.

*Debrecen főtere a gr. Degenfeld-házzal
Feszty Árpád festménye*

Országos Széchényi Könyvtár

AZ ORSZÁGOS SZABADELVŰ PÁRT ÁLTAL
TISZA KÁLMÁN MINISZTERELNÖKNEK
ÁTNYÚJTOTT DÍSZALBUMBÓL (8)

Szintén a debreceni EGYHÁZTÉR 2. sz. HÁZ lakója volt egykor Révész Bálint, 1871-től református püspök.

Révész Bálint (1816-1891)

A szabadságharcban gyalogszász kapitányként, majd nemzetőr parancsnokként szolgált. Halála után özvegye szerepel a ház tulajdonosaként. Révész Bálint püspök „1891. október 8-án délután fél háromkor hunyt el, halálát a város négy református templomának összes harangja jelezte. Ravatalát a Főiskola dísztermében állították fel. Temetésére három nappal később került sor” Debrecen egyik temetőjében, ahonnan a jelenlegi Köztemetőbe helyezték át hamvait. (Wikipédia)

Révész Bálint síremléke

VI liget, N/A, AOKS, 20. Kotricz Tünde felvétele

1888 után ebben a házban működött a Csáthy-féle könyvkereskedés. Az lehetett talán Zoltai Lajosnak az egyetlen pontatlansága, hogy hallomás után úgy vélte, ez a ház volt a Szendrey Ignác tulajdona. (1, 9)

A másik pontatlanság a Csáthy könyvkereskedéssel kapcsolatos; soha nem volt köze a Piac utca 4-6. számú házakhoz, ahogyan a most ott levő emléktábla hirdeti. A 4 sz. házban levő antikvárium Bertók Lajosé volt. (9)

A Csáthy könyvkereskedés

TELEGDI GYÖRGY neve az Egyháztér 2. számú házzal kapcsolatban Módy György 1980-ban kiadott kutatási eredményében szerepel.

„Erről a területről igen értékes lelet került elő 1911-ben. Telegdi György akkor Egyház tér 2. számú háza (később Kálvin tér 2.) udvarán leltek csatorna ásásakor egy aranyozott, domborított, illetve vésett díszítésű ezüst poharat. A pohár kuppa része és kosara belül is aranyozott, belül a kosár aljában gombszerűen kiképzett domborított lemezen körvonallal övezett vésett felirat: VILLÁS ANDRÁS ANNO 1643. A források Villás nevű ötvöst nem ismernek, de ilyen nevű család főbírói is adott Debrecennek a XVII. század elején.” (10)

Sokszor jártam az említett házak előtt az 1940-es években. Nem emlékszem, hogy valaha szépnek láttam volna ezeket, de a képük mélyen belevésődött emlékeimbe. A 7. számú ház a református egyházé volt, 1945-ben itt kapott lehetőséget a Dóczy magánvizsgára készülő osztálya a tanulásra, az udvarban levő épületben, 1946-ban pedig a Református Kollégium falai közt. Tanítás után büszke dócizistaként sétáltam hazafelé az otthonos Kálvin téren.

IRODALOM

1. Zoltai Lajos: Petőfi apósa, mint debreczeni cívis és birtokos
Debreceni Reggeli Újság 1899. április 15.
2. Déri Gyula: Petőfi Zoltán, Petőfi könyvtár 15. (1909)
Kunossy, Szilágyi és Társa kiadása Budapest
Szerkesztik: Endrődi Sándor és dr. Ferenczi Zoltán
3. Debreczen sz. kir.város telkeinek régi és új házszámozása
Összeállították: Aczél Géza, Haty Kálmán
4. Dr. Balogh István: Debrecen
Budapest, 1958. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata
5. Ónody Magdolna: Petőfi Zoltán életéből
Miskolc, 1989.
6. Új Szatmár 1912. ápr. (1. évfolyam 6-29. szám) Könyvtár
7. Debreceni-Nagyvárad Értésítő
https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/106416/DNE_18559.pdf
8. Vasárnap Ujság, 48-ik szám, Budapest, 1885. november 29.
769 és 771. oldal. Az Elektronikus Periodika Archívum
és Adatbázis, Országos Széchényi Könyvtár Gyűjteménye
9. Zoltai Lajos: A Csáthy-féle Debreczeni könyvkereskedő
és kiadó cég százéves története, 1805-1905.
10. Módy György: A Szent András templom és a Verestorony
kutatása 1980-ban
Megyei Múzeumok Közleményei, 42. szám

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönetet mondok mindenkinek, aki e fejezet megírásában az adatok pontosításával, fényképekkel, illetve a szerkesztés munkájában segített, elsősorban Papp Józsefnek, v. Csizmadia Józsefnek, Péter Imrének, a debreceni Helytörténeti Fotótárnak, Virányi Zsoltnak, Kotricz Tündének, Tóth Máriának és dr. Gercsák Gábornak.

Dr. Ónody Magdolna

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

II. RÁKÓCZI FERENC NYOMÁBAN

*Gyűjtsd fel a kölcsönös szeretet lángját,
S újra és újra kérlek,
Add, hogy szereteted gyarapodjék,
Hogy ez az isteni láng
Eméssze föl viszálykodásainkat.*

Ezt kérte Rákóczi Ferenc imájában a jó Istentől. Békét, egymás megértését. Jó pár éve még a sátoraljaújhelyi híd közelében óvatosan mertünk a keskeny Ronyva mellett megállni, fényképezni, megbüntethettek volna érte. A híd másik végénél álló ház már Szlovákia, a „hajózható” Ronyva patak az országhatár.

*Ronyva patak
Ónody Magdolna felvétele*

Már gyerekkoromban szerettem volna látni azokat a helyszíneket, ahol történelmi nagyjaink éltek. A várakat, kastélyokat, amelyek tőlünk, alföldi emberektől elérhetetlen messzeségnek tűnő távolban léteztek. Most, hogy felnőtt koromban elérhető távolságba kerültünk egyes helyszínekhez, különösen szerettem volna látni ezeket. Kíváncsi voltam, olyan szép helyeken lakott és járt-e II. Rákóczi Ferenc, hogy szívesen gondolt vissza ezekre a helyekre száműzetésében?

Vonzott a hely, ahol született. Láttam az újságban egy ünnepi koszorúzás alkalmával készült képet, hogy ott találkoztak a több országban élő magyarok és együtt ünnepeltek. Borsiba még nagyobb kerülővel lehetett eljutni akkoriban, útlevéllal, Sátoraljaújhely megkerülésével. Később megnyitották az utat a városban. Ma már félelem és nagyobb kerülő nélkül elérhetünk Borsiba, a fejedelem születésének helyére.

Az épület közelében csak egy keskeny árok választja el a területet a falu házaitól. A kastély szinte beleolvad a környezetébe. Itthon volt az újszülött közöttünk, ez az érzés tölt el bennünket, látogatókat.

*A kastély Borsiban, Rákóczi Ferenc szobrával
Ónody Magdolna felvételei*

*A kastély bejárata
Ónody Magdolna felvétele*

A Rákócziak Borsiban elsősorban Munkács felé menet szálltak meg. 1676-ban Zrínyi Ilona Munkácsról Regécre vezető útja közben állt meg itt, így a véletlennek köszönhető, hogy II. Rákóczi Ferenc március 27-én itt született meg.

FELSŐVADÁSZ

Teljes családi nevüket a felsővadászi előnév fémjelezte. „A Rákócról származó testvérpár, Ferenc és Zsigmond 1517-ben vette meg a felsővadászi birtokot, később várkastélyt építettek rá. A Rákóczi-család ezen ága ezután megkülönböztetésként viselte a Felsővadászi előnevet. (Wikipédia) Emléktábla hirdeti, hogy itt született Rákóczi Zsigmond (1644) erdélyi fejedelem, ki a Rákóczi család hírnevének megalapozója volt, és felvette a Felsővadászi előnevet. Nem sokkal második fia születése után, 1676. július 8-án a makovikai uradalomhoz tartozó Zborón I. Rákóczi Ferenc meghalt. Kassán temették el. Az apa Ferenc fia sorsát Lipót császár védelme alatt vélte biztosítottnak még életében. Később sikerült

keresztülvinni, hogy az árvák gyámságát a császár főgyámsági joga mellett anyjukra, Zrínyi Ilonára ruházzák. (Wikipédia). Regéc, Sárospatak, majd Munkács várában lakott a család.

*A felsővadászi kastély
Ónody Magdolna felvétele*

*A felsővadászi kastély hátoldala
Ónody Magdolna felvétele*

Ott jártunkkor a kastélyban iskola működött. A falakat gazdag kiállítás díszítette azokból a képekből, amelyek fontos állomások voltak II. Rákóczi Ferenc életében.

Módunk volt megtekinteni azt az őzbőrből készült miseruhát is, amelyet a fejedelem egy vadászat alkalmával elejtett zsákmány bőréből készítettek és ő a kézjegyével látta el.

*A miseruha
Ónody Magdolna felvétele*

REGÉC

*Regéc vára Mogoróskáról nézve
Kosina Józsefné felvétele*

1677-ben érkezett Regécre édesanyjával együtt a gyermek Rákóczi Ferenc. Elképzelhető, hogy járt ezen a hegyes vidéken az itt lakó emberek közt, de szigorú nagyanyja, Báthori Zsófia miatt ez nem valószínű. Ezeket a még megmaradt köveket láthatta. Gyermekkorának első öt évét élte a falak közt. Itt szerezte meg latin tudásának alapjait, itt ismerkedett hazája történelmével.

*Regéc vára
A kép Bakos Ferenc polgármester ajándéka*

SZERENCSS

A Rákóczi-család átmenetileg Szerencsen is tartózkodott.

Szerencs vára

A kép a Szerencsi Önkormányzat ajándéka

A szerencsi vár belső udvara

A kép a Szerencsi Önkormányzat ajándéka

SÁROSPATAK

Sárospataki várban szintén lakott a család. Később, az esküvője után feleségével is töltött itt időt Rákóczi Ferenc.

*Látogatók a Lorántffy szárnyánál (loggiánál) 2008-ban
Ónody Magdolna felvétele*

MUNKÁCS

A nagymama, Báthori Zsófia halála után 1680-tól a család végleg a munkácsi várba költözött. „E vár iránti vonzalmát Rákóczi haláláig megőrizte.” (Wikipédia)

*Kilátás a munkácsi várból
Dr. Fekete Tamás felvétele*

*A vár belső udvara
Dr. Fekete Tamás felvétele*

Az ostromlott várat Zrínyi Ilona végül kénytelen volt feladni.

„Áldja meg az Úristen ezt a szobrot. E két hős ember élete tanúságával bizonyította Istenhez, hazához és a szabadsághoz való hűségét. Mindenki vegyen róluk jó példát” – mondta Majnek Antal, a Munkácsi Római Katolikus Egyházmegye püspöke, aki megszentelte a műalkotást a szobor felavatásakor. (Internet)

*Zrínyi Ilona és fia a munkácsi várban
Matl Péter alkotása
Gercsák Gábor felvétele*

BÉCS, NEUHAUS, PRÁGA

Innen vitték őket Bécsbe 1688-ban, a gyermek tizenkét éves korában. I. Lipót király Kollonich Lipót püspököt nevezte ki gyámjául. Kollonich az 1688. március 27-én Bécsbe érkezett Rákóczi Ferencet jószágigazgatója lakására vitte. Négy nap múlva az ifjúnak búcsút kellett vennie édesanyjától, akit soha többé nem látott. A bíbornok rendeletére a csehországi Jindřichův Hradecbe (Neuhaus) indították útnak a gyermeket. Itt «comes R.» névvel vették fel április 8-án a jezsuiták kolostorába. Ebben a rideg, szeretet nélküli környezetben eleinte csak a tanáraival érintkezhetett.

Emléktáblát kapott II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelem a dél-csehországi Jindřichův Hradec városában, 2017-ben.

*A jezsuita gimnázium épülete, ma fotómúzeum, falán emléktábla
Gercsák Gábor felvétele*

Az emléktábla felirata cseh, magyar és angol nyelven is

„A jezsuita gimnázium diákjaként 1688-1690 között ebben az épületben élt II. Rákóczi Ferenc (1676. 03. 27. – 1735. 04. 08.) erdélyi fejedelem, Magyarország vezérlő fejedelme.”

Az ifjú Rákóczit egyetemi tanulmányokra Prágába vitték. Később egy évet Olaszországban töltött.

Prágai emléktábla

Csak tizennyolc éves korában, 1694-ben tért haza Magyarországra, hogy elfoglalja Sáros megye örökös főispáni székét. Még ez évben feleségül vette a hessen-rheinfelsi tartománygróf leányát, Sarolta Amáliát. Az esküvő a kölni dómban volt.

SÁROSPATAK, SZERENCs, EPERJES

Az ifjú házaspár ezekben a városokban szálltak meg az esküvő után. Először Sárospatakon, 1694-ben II. Rákóczi Ferenc feleségével ide költözött. Majd később a közügyektől elvonulva élt Sároson.

Az 1950-es évek végén jártunk Eperjesen, egy IBUSZ-úton. A kegyetlenkedéseiről ismert Caraffa neve többször elhangzott ebben a városban. Most, ahogy nézegetem a régi fényképeket, csodálkozva látom az egyik épületre írt szöveget: Régi városháza. Ugyanis ez volt a Rákóczi ház.

*Az eperjesi Rákóczi-ház
Ónódy Magdolna felvétele*

NAGYSÁROS

A Rákócziak a Várhegy alatt 1613-ban emeltek várkastélyt. 1700-ban XIV. Lajos francia király bizalmasan felszólította, hogy álljon a Habsburg-uralmat gyűlölő magyarok élére. „Sorsa ettől az időtől kezdve egybefonódik a nemzet sorsával.”

A fiatal főurat 1701. április 18-án nagysárosi kastélyában tartóztatták. Előbb Eperjesre, majd Kassán, Miskolcon, Budán és Mosonmagyaróváron át Bécsújhelyre szállították. Itt kiderült, hogy az ítélet az ő esetében is csak halálos lehet, mint ahogyan nagyapja, Zrínyi Péter esetében volt. Feleségének és a börtönparancsnoknak, Gottfried Lehmann kapitánynak és egy apródjának a segítségével 1701. november 7-én éjjel megszökött. Berzeviczy Ádám kíséretében Brezánba menekült. Itt ismét találkozott Bercsényivel.

BREZÁN

„1701-1703 között is a bécsújhelyi börtönből szabadulva – igen kalandos menekülés után itt lel rejtékre Bercsényivel együtt (inkognitóban – hisz a császár a haza ellenségeinek és felségsértőknek nyilvánította őket), az előkelő társadalmi rangú és magas pozíciójú lengyel Sieniawski házaspár ukrainai birtokán, Brzeżanyban, vagy magyarosan Brezánban.” (A kastélyban történtek maradjanak az ő titkaik).

A brezáni emléktábla

1703. március 6-án Rákóczi sereggyűjtéssel bízta meg Esze Tamás kapitányt.

Március 17-én emlékirataiban fejt ki a francia követnek, hogy milyen segítségre volna szüksége a Habsburg ellenes harc megindításához. 1703. június 7-én II. Rákóczi Ferenc herceg, magyar főnemes személyesen találkozott a lengyelországi Brezán (Brezna) várában a tarpai jobbágy Esze Tamással, a felkelő parasztok vezetőjével, és kiadta a hadba hívó „A keresztyén világ minden fejedelmeinek és respublikáinak...” kezdetű breznai kiáltványát.

Június 16: II. Rákóczi Ferenc Vereckénél Magyarország területére lépett, és a népi felkelés élére állt.

SZÉCSÉNY

Felsővadászi II. Rákóczi Ferencet, a szabadságharc vezetőjét 1704-ben Gyulafehérváron erdélyi fejedelemmé választották. Ő lett az utolsó, aki betöltötte ezt a tisztséget. 1705-ben a szécsényi országgyűlésen a *dux & princeps* (vezér és fejedelem) címeket kapta, ezzel megválasztották „a haza szabadságáért összeszövetkezett magyar rendek vezérlő fejedelmévé”. A teljes állami függetlenséget kívánta visszaszerezni a Habsburg Birodalomtól.

Rákóczi terem és emlékfal

„A hagyomány szerint a kolostorban (a később Rákóczi teremnek nevezett helyiségben) aludt az 1705-ös országgyűlés során II. Rákóczi Ferenc. Valójában, mint azt emlékirataiban is írja, a Borjúpáston lévő sátrában lakott, de gyakran feljárt a kolostorba, ahol gyermekkori nevelője, Bárkányi János volt akkor a házfőnök.”

1703 és 1711 között a fejedelem négyszer járt Kisvárdán.

NAGYKÖVESD

Egyesek azt is tudni vélik, hogy a bodroghközi Nagykövesd várából II. Rákóczi Ferencnek titkos alagútja vezetett Borsi várkastélyáig.

Eső utáni, párás levegőben jártunk Nagykövesden. Az országhatár ott lehetett, ahol egy üres, kopottan fehérés házikót láttunk az út mentén. Egy bokros-bozótos úton áthaladva már itthon is voltunk, Magyarországon. Szerencsére, mert a jobb mellkasomban olyan erős fájdalmat éreztem, amelyet még soha. Úgy tűnt, ha nem hagyjuk el tíz percen belül ezt a vidéket, szétszakad a mellkasom. Ez annál is inkább fájdalmasan hatott rám, mivel három továbbhaladási irányra is adódott lehetőség: Borsi, a legrövidebb, Munkács is szóba jöhetett volna, és ezzel teljesülni látszott gyermekkori kívánságom. De rosszullétem miatt kénytelenek voltunk kikerülni ebből a légköri zónából, és egyenesen hazajönni.

*Nagykövesd, a vár
Ónody Magdolna felvétele*

ÓNOD

1707, ónodi országgyűlés: a Habsburg-ház trónfosztása. A szabadságharc függetlenségi háborúvá alakul.

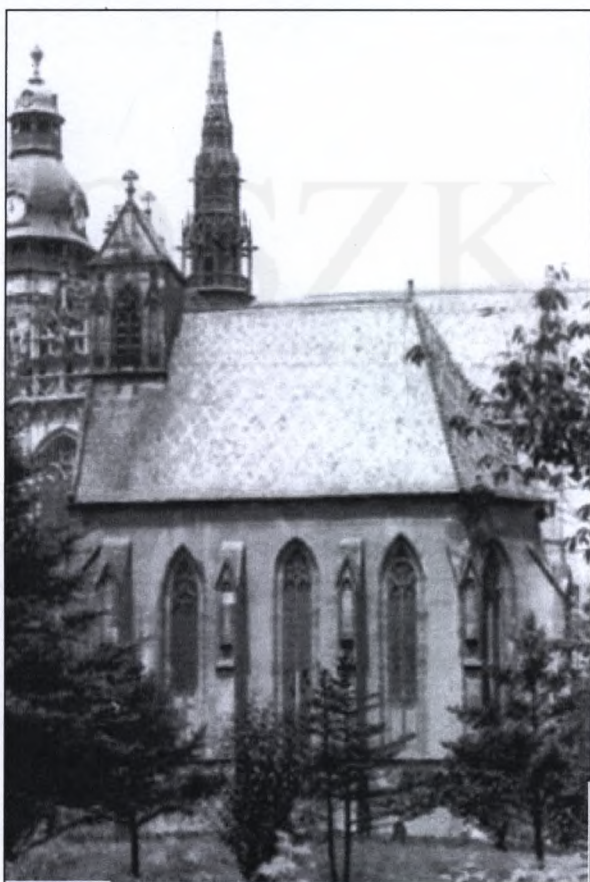
*Ónoda, várrészlet
Ónody Magdolna felvétele*

Évekig tartó, hősiess küzdelmek után, minden korábban beígért külső segítség hiányában a bukás elkerülhetetlennek látszott. 1711. februárjában Rákóczi még Varsóba utazott, hogy Nagy Péter cárral találkozzék. Előtte Károlyi Sándorra ruházta hadserege főparancsnoki tisztségét, és felhatalmazta, hogy tárgyaljon a békekötésről, ami Szatmárban meg is történt. Károlyi behódolt a Habsburgoknak, és áprilisban, a majtényi síkon 12000 kuruc tette le a fegyvert.

A véres megtorlás, a kivégzések ezúttal elmaradtak, de a felkelés vezetői soha nem térhettek haza, és rengetegen kényszerültek emigrációba. Maga a vezérő fejedeleme kíséretével Lengyelországban maradt, majd 1713-ban Franciaországba ment. 1717-ben Törökországba bujdosott. A török szultán nagylelkűségéből kíséretével együtt Rodostóban élhetett haláláig. Először a konstantinápolyi jezsuita templomban temették el anyja, Zrínyi Ilona hamvai mellé. Felesége 1722-ben halt meg Párizsban.

KASSA, A VÉGSŐ NYUGHELY

II. Rákóczi Ferencnek és bujdosótársainak hazahozott hamvait a kassai dóm altemplomában helyezték el 1906. október 29-én.

*Kassai dóm
Ónody Magdolna felvétele*

A lépcsővel szemben három szarkofág áll. A középső II. Rákóczi Ferenc, anyja, Zrínyi Ilona és Rákóczi idősebbik fia, József bronzkoporsóját rejt.

Kassai dóm, Rákóczi kriptá
(www.errearra.eoldal.hu)

Körülöttük a márvány szarkofágokban kíséretének tagjai nyugszanak: generálisa, tábornagya Esterházy Antal gróf, udvarmestere, Sibrik Miklós ezredes kapitány, társa, Bercsényi Miklós gróf, és annak felesége, Csáky Krisztina grófnő.

Elmondható, hogy életében számtalan helyen fordult meg II. Rákóczi Ferenc, és nagyon sok történelmi eseménynek volt a részese. Nem is szándékoztam mindenhova követni őt, és adatokat gyűjteni róla. Csak azt szerettem volna elképzelni, járt-e sok olyan kedves helyen, ahova visszavágyott a török száműzetésből, vagy szívesen gondolt vissza a hazai tájakra, épületekre, emberekre. Én úgy gondolom, igen.

TOMPA MIHÁLYRÓL

Igrici, 1992. június

*Idvességünk, váltságunk,
Jézus, hozzád kiáltunk;
Midőn a kegyelem asztalához lépünk
Jövel, maradj mivélünk!*

A magyar reformátusok használatára készült énekeskönyv 442. énekének ezt a szövegét egy sokat szenvedett ember írta: Tompa Mihály költő, református lelkész.

Születésének 175. évfordulóján, az Igriciben tartott megemlékezésen ezt énekelte az ünneplő gyülekezet a templomban. Debrecenből jelen volt dr. Takács Béla a Református Kollégiumból.

*Emlékfal a templomban
Ónody Magdolna felvétele*

Tompa Mihály a természet szeretetét a kora gyermekkorban megismert és megcsodált igrici tájról vitte magával Sárospatakra, ahová 15 éves korában, 1832. november 17-én iratkozott be inasdiáknak a grammatisták osztályába Bihari György tanító jóvoltából, aki őt továbbtanulásra ajánlotta. (1)

„Mikor Patakra jött, megtermett, erős suhanc volt” – írta róla ifj. Mitrovics Gyula. (2) 1844 júliusában távozott Patakról. Orvosi tanácsra Bártfán töltötte július havát. (1) 1846. február 15-től március 11-ig

Pesten, a Rókus kórházban kezelték. 1847-ben írta „Beteg vagyok” című versét.

1847. december 16-án ismerte meg Soldos Emíliát, aki ekkor 16 éves volt. „Örökké mosolygó, bájos kisleány.” (1)

Tompa kevésbé bízott egészségi állapotának javulásában. (1) 1848. április közepén Gräfenbergbe utazott fürdőkúrára, melytől javulást remélt. (1, 3) 1848. május 16-i levelében tudatta barátjával, Litkei Tóth Péterrel, hogy nagybeteg. (4) „Évek óta kínozó, s most újabb erővel megrohant mellbajaim miatt minden erőltetést kerülnöm kell.” – panaszkolta. (1)

Hogy egykori szerelmét, Böszörményi Katit miért nem vette el feleségül, nem egészen indokolja a vagyonbeli különbség. Ebben az esetben már gátolta volna ismételt kúrákra szoruló betegsége?

1848. október 30-án megkérte Soldos Emília kezét (1). Emília apja bizonyára tudhatott Tompa betegeskedéseiről, 1849. május 1-én mégis megesküdött az ifjú pár. Felesége tökéletesen megfelelt annak a képnek, amit Tompa a női szerepről írt: „Vezetni a háztartást, tetszeni férjének, és nevelni gyermekeit.” (6)

Soldos Emília

Tompa Mihály

*Szememből a hajnal első sugárival
Az álom elrepül, s a szép reggel kicsal;
Azután végezem a rendes házi bajt,
Mely kedvesen izgat, míg erre s arra hajt.*

De a gyermeknevelés öröme nem adatott meg nekik. 1850-ben, fia halála után írta Tompa Mihály (1):

*Kórágyn fekszik szenvedő nőm
Terítón kedves gyermekem.*

Az 1850-es évek második felétől, főleg 1857-ben „felesége is aggasztóan betegeskedik” (1). „Neje, kit ez alatt saját családi ágán is csapások értek, gyöngye alkatú különben is, ágyba esett; súlyos köszvényes bántalmak kínozták, nyomorították.” (7)

„Elnyággat, elgyötör bennünket ez az élet.” – írta Tompa Aranyinak (1)
„Felesége, az alig húszéves, szép teremtés is folyton beteg. Már Kelemérben ott lebeg a költő körül életének sorscsapása, végzetes betegsége, amelytől már felesége is szenved.” (8)

„Nőm Hajnácskőbe megyen, s ott lesz, míg lába le nem lohad.” – írta a költő 1853. augusztus 1-én. (1) 1856-ban Tompa eljut Erdélybe is. A borszéki vizet ajánlották neki. „Pokoli szenvedéseim csak eszemtől fosztanak meg” – panaszkolta Gyulai Pálnak. (9)

1860 májusában szeme hirtelen megromlott. (1) „... e baj néhány éve szemeire vetette magát, s őt teljes megvakulással fenyegette. Megijedt, erősnek érezvén még magát, hogy évtizedekig kell a világtalanság börtönében sínylenie. Szemei azonban megjavultak, de baja oly alakot kezdett öltetni, hogy hátgerincsorvadástól féltették... Nemsokára azonban érezhető lőn tulajdonképpen halálos nyavalyája: a szívtágulás.” (7)

1864 elején visszanyerte szeme világát. (1) Panaszait, betegségének lefolyását nyomon követhetjük leveleiben. (10)

Hanva, 1864. március 10.

„Felesége fennjárogat a szobában; a sebek tökéletesen behegedtek a lábán.”

1864. március 15.

„Tizenhat hét óta csak az utolsó napokban hagyta el feleségem egy-két perczre az ágyat.” (10)

Tompa Mihály 1867-ben Bécsben Skoda Józseffel vizsgálta meg magát, aki szívtágulást állapított meg. (1) „Két évvel halála előtt, mikor a bécsi vizsgálatról hazafele jött, Pesten töltött pár napot, ahol meglátogatta Arany Jánost.” (1)

„Pákhót, legrégibb barátját az irodalomban együtt látogattuk meg egy párszor, s a két halálraítélt biztatta és tréfásan bosszantotta egymást.” – írta Szász Károly. (7)

Hanva, 1868. március 19.

„A szemüveg pompás...”

Hanva, 1868. március végén

„... nappal se állni, se ülni, se, feküdni, se mozogni nem vagyok képes 5 percnél tovább. Azután, hogy estefelé már az erő végkimerültsége, a szem elhomályosulása, a tagok reszketése között visznek ágyba; elalszom, és ez az álom hasonlít a tetszhalálhoz...”

„Nagy volt szüleink bűne” – énekeltük a 442. ének második versszakát Igriciben. Az ünnepség után a változatlanul szemerkélő esőben indultunk haza.

Soldos Emíliára gondoltam, akiről Sinka Sándor debreceni tanár így emlékezett meg: „A költőnek utolsó lehellestéig hű társa, szívének méltó bálványa, izgatott kedélyének nyájas mérséklője, testi s lelki harcainak őrangyala vala.” (11)

Gyerekkoromban legismertebb verse a Gólyához című volt.

*„Repülj, repülj! és délen valahol
A bujdosókkal ha találkozol:
Mondd meg nekik, hogy pusztulunk, veszünk,
Mint oldott kéve, széthull nemzetünk...!”*

*Sokra sír, sokra vak börtön borul,
Kik élünk, járunk búsan, szótlamul;
Van, aki felkél, és sírván, megyen
Új hont keresni túl a tengeren...,”*

IRODALOM

1. Kéki Lajos: Tompa Mihály
Budapest, 1912. Franklin Társulat
2. ifj. Mitrovics Gyula: Adatok Tompa diákkorához
Sárospataki Lapok, 18980. 32-34. sz.
3. Ferenczi Zoltán: Petőfi életrajza, III. köt.
Budapest, 1896. Franklin Társulat
4. Levél Litkei Tóth Péterhez
Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1878.
Debreceni KLTE Könyvtára, 115036
5. P. Juhász László: Tárcza. Az ifjú Tompáról
Gömör-Kishont, vegyes tartalmú hetilap
Rimaszombat, 1890. szeptember 4.
6. Csukási József: Tompa és a nők
Otthon, III. évf. 1876. febr.
Szerk.: Szana Tamás
Budapest, 1876. Aigner Lajos
7. Szász Károly: Emlékezés Tompa Mihályra
Vasárnapi Újság. 1868. XV. évf. 32. sz. 378-379 o.

8. Tóbiás Áron: Kelemér papja
Új Tükör, 1981. III. 15.
9. Gyulai Pál levelezése 1843-tól 1867-ig
Szerk.: Somogyi Sándor
Budapest, 1951. Akadémiai Kiadó
10. Bisztray Gyula: Tompa Mihály levelezése, I-II.
Budapest, 1964. Akadémiai Kiadó
11. Sinka Sándor főgimnáziumi tanár: Tompa Mihály emléke
Alkalmi beszéd a fürdő közönsége által rendezett
emlékünnepeken, Feketehegyen, 1887. július 22-én.
Debrecen, 1887. aug. 11. XIX. évf. 156 sz.

ARANY, PETŐFI ÉS TOMPA
NÉPIES KÖLTÉSZETÉNEK TRIUMVIRÁTUSÁRÓL

„Arany, Petőfi, Tompa, isten-krisztus úgyse, szép triumviratus, s ha dicsőségünk nem is lesz oly nagy, mint a római trimviratusé volt, de érdemünk, úgy hiszem, lesz annyi, ha több nem.”

Petőfi

*Petőfi szobor a Debreceni Református Kollégiumban
A fénykép Papp József ajándéka*

A három nagy költő levélváltás útján ismerte meg egymást. Tompa Mihály 1844 júliusában Bártfára ment, innen írta „Bártfai levél Petőfi Sándorhoz” című versét, amire Petőfi verssel válaszolt. (1)

Petőfi Sándor Aranyt a Toldi megjelenése után üdvözölte 1847 februárjában „Arany Jánoshoz” című versével. (2, 3) Ettől fogva meleg barátság alakult ki köztük.

1847. február 23-án említi Aranynak Petőfi levélben a triumvirátus eszméjét. (4) Népdalokkal, népdalgyűjtéssel egymástól függetlenül is foglalkozott már Tompa és Petőfi. (5, 6) Arany János csak elraktározta emlékezetében idős koráig a rég hallott dalokat, s az 1830-as években Nagyszalontán „divatozó” dalokat csak 1874-ben írta össze és kottázta le Bartalus István kérésére. (6) Így a triumvirátus „megalakulásának” csak eszmei értéke volt. Petőfi lobbanékonyága és művészi öntudata és Tompa emberi és szakmai érzékenysége miatt ez a kötelék meglazult, amit Petőfi korai halála után együtt gyászolt a két barát, Tompa és Arany.

Erdélyi Jánosnak – aki Vachot Sándornak sógora volt – már 1840-ben „erős szándéka a magyar népdalokat egy testben kiadni.” (7) „A Kisfaludy Társaság Erdélyi Jánosnak 1843 december derekán elhangzott („Népdalköltészetünkéről” című) székfoglalója és vele kapcsolatos gyűjtési indítványa alkalmából a népköltészet emlékeinek összegyűjtését elhatározta.” (8) Ezt a Kisfaludy Társaság nevében megszerkesztett felhívást 1844 januárjában közzé is teszi. Erdélyi 1846. március 9.-én keltezi a „Népdalok és mondák” I. kötetének az előszavát, amelyben 95 gyűjtőt sorol fel. Petőfi a 35. helyen szerepel. (8)

Horváth János „Petőfi Sándor” című könyvében részletesen felsorolja Petőfi népdalait, melyek 1841-44 között megjelentek. (5)

Tompa Mihály kották nélkül lejegyzett „Dalfüzér”-e 368 számozott lapot foglal magában. (6) 1841-ben Böszörményi Katalinnak ajándékozta, s 1963-ban még a Katalin leszármazottainak tulajdonában volt. A kéziratos, kottás népdalgyűjteményt, mely 1844-ből származik, a miskolci Herman Ottó Múzeum adta ki 1988-ban. (6) „Össze szedte, s írta Tompa Mihály – Sárospatakon és Selyeben.”

Az ötven dal közül az 1., a 2. és a 35. ismerős szövegű és dallamú, gyerekkorom mindennapjaiba is beépült. A harmadik pedig az, amelyik Tompa az 1846-48-ban megjelent Erdélyi J.: „Népdalok és mondák” c.

gyűjtésében is szerepel az addig gyűjtött 12 népdala közül néhányal (Kovács D.). (9)

A triumvirátus minden tagjánál szerepel, de ma is ismerős mindannyiunk fülének: Cserebogár, sárga cserebogár... A Dalfűzér kiadásának előkészítői azzal a kísérő szöveggel látták el: a 14-15. sz. közötti hangszeres dallam szöveges változata. És itt lesz a kérdésem az eddig összegyűjtött népdalokhoz. Meddig nyúlhat vissza a keletkezésük időpontja? Melyik az a század, amelyikig pentatonban keletkezettek a népdalok?

Arany János 148 dallamot jegyzett le „Népdalok és rokon” című kötetében. (10) A 10, 15, 17, 52, 65, 69, 87 és 98 számú jelen volt gyerekkorom mindennapjaiban. Névnepokon, lakodalmakban, kiránduláson énekeltük. A Debrecenben kidobolták gúnyolódó nóta egy időben a Dongó Színpad nevét is ihlette. Az itt szereplő mondókák némelyike elemi iskolás korom óráközi szüneteiben is kedvelt játékkunk kísérője volt. Arany nem küldött semmit Erdélyi népdalgyűjtésére. Később sem gyűjtött, azt jegyezte fel, ami régről benne élt, 148 dallamot. (10)

Az Erdélyitől kölcsönzött „Népdalok és rokon” cím megmondja, hogy nem mind népdal. „Az I. csoportban foglalt népdalok legrégebbjei is az ötfokúságnál újabb keletűek.” Másfelől 1856-nál újabb műdal nincs benne... Arany gyűjteményének Ismene-jellegű része, a II., csoport legtöbbje ma végképp feledésbe merült, míg az I. és III. rész java ma is él” – írta Kodály Zoltán. (10)

„... Petőfi előtt az írott irodalomban nincs igazi népdal... a Petőfi előtti irodalomban népdalok címén előforduló költemények mind csupán népies, vagy fél népi alkotások.”

„A felújuláskori magyaros iskolától, a Pálóczi Horváth Ádámtól szoktuk számítani az irodalmi népdal fejlődését.” (11)

„A Petőfi-dalok elterjedését a „gyakori megzenésítés is forgalmazta.” (12)

Isoz Kálmán 1931-ben megjelent bibliográfiájában részletesen szerepel egy-egy Petőfi-dal zeneszerzőinek felsorolása. Vannak dalok és néprománcok, melyeknek zeneszerzője ismeretlen, vagy más megzenésítésben terjedt el. (13)

Nem ver meg engem az isten	ismeretlen, Herdy Ferenc
Tíz pár csókot egyvégből	ismeretlen
Fürdik a holdvilág	ismeretlen, Bogár Ignác

De szerepel a megzenésítők között Hubay Jenő, Egressy Béni, Kodály Zoltán is.

Mivel a triumvirátus tagjai főleg az ország középső részein éltek, az általuk ismert népdalok zöme nem egyezik a Kodály által gyűjtött erdélyi vagy felvidéki országrész dalaival.

Kodály „A magyar népzene” című könyvében írja a magyar népdalról, hogy „...a dallamszerkezet, a frazeológia, ritmus, ily feltűnő, lényegbeli egyezése nem lehet véletlen. Itt már érintkezést vagy közös forrást kell feltenni. Ha ilyeneket találunk egyrészt a magyarságnál, másrészt annak a keleti népközösségnek a maradványainál, melyből egykor a magyarság kiszakadt, nem képzelhető másképp, minthogy már a magyarság kiválása előtt is megvoltak az akkori közösségben, a magyarság nyelvével együtt, ősi örökségként hozta magával régi hazájából...

S amint nyelve, bármennyire változott alapjában, ugyanaz maradt: úgy népzeneje máig az onnan magával hozott alapokon nyugszik.

E zene ugor és török elemeit elválasztani ma még nem tudjuk.” (14)

„Népdalaink eredetét általában kapcsolatosnak szokták tartani a magyarok őshazájával. Engedjük meg, hogy egy élelmes kutató valahol megtalálná: vajon mi hasznát vennők ennek a felfedezésnek? Meggyőződhetnénk arról, hogy népdalaink századok hosszú során át egészen átalakultak.” – véli Bartalus István. (15)

„A dalok idejét, s főleg évszámát adatok hiánya miatt pontosan meghatározni nem lehet... a régi századokra visszamenni lehetetlen.” (15)

Egy erdélyi autóbuszos kirándulásból hazafelé jövet kollégám, dr. P. G. javaslatára végig énekeltük az utat Petőfi-dalokkal hazáig. Nem csuda, van, aki ötszáz dalról tesz említést, de talán ezernél is több van. (16., 17., 18) Remélem, egyszer visszakerülnek a köztudatba.

Petőfi Sándor, 1841. (5)

- Erdő szélén
- Fürge méh

Tompa Mihály, 1841. (6)

Kották nélküli Dalfüzér, 251 költemény van benne.

Petőfi Sándor, 1842. (5)

- Mihaszna, hogy a csoroszlya
- Járnak-kelnek sokan zöld erdőben
- Hortobágyi kocsmárosné

Petőfi Sándor, 1843. (5)

- Távolból
- Érik a gabona
- Ki vagyok én? Nem mondom meg
- Lánggal égő teremtetten
- Befordultam a konyhára
- A szerelem, a szerelem
- A virágnak megtiltani nem lehet
- Kis furulyán szomorúfűz ága
- Hej, nekem hát vigasztalást mi sem ad
- Nem megyek én innen sehova
- Síkos a hó, szalad a szán
- Keresztúton állok

- Temetésre szól az ének
- Jön az ősz, megy a gólya már
- Kakasszóra hajnal ébred
- Matildhoz

Petőfi Sándor, 1844. (17), (5)

- Nem bánom, hogy parasztnak születtem
- Nem anyától lettél, rózsafán termettél
- Be szépen szól a klarinét
- Rongyos csárda, nincs teteje
- Érik a, érik a cseresznye, hajaja
- Azért minden úgy vigyázzon az idén
- Káka tövén költ a ruca
- Szederinda hajtás
- Ha érzem a fergetegnek erejét

A fenti, néptől hallott kilenc dalt küldte Petőfi Sándor az Erdélyi János készülő népdal költései gyűjteménye számára. (17)

- Álmodom-e
- Boldogtalan voltam
- Gyöngé vagyok
- Mi foly ott a mezőn
- Mi nagyobb a Szent Gellért hegynél
- Elvennélek, csak adnának
- Pusztán születtem
- Nem nézek én, minek néznék az égbe?
- A faluban utca hosszat
- Nem ver meg engem az isten
- Árvalányhaj a süvegem bokrétája
- Az én torkom álló malom
- Hírös város az Afödön Kecskemét
- Te szívemnek szép gyönyörűsége
- De már nem tudom, mit csináljak
- Mondom, ne ingerkedjete velem

- Meredek a pincegádor
- Hejh, Büngödsdi Bandi
- Kis menyecske, szép kis menyecske
- Ezrivel terem a fán a meggy
- Ez a világ amilyen nagy
- Katona vagyok én
- Nem tesz föl a lány magában egyebet
- Fényes csillag
- Gyere, lovam
- Boldog éjjel
- Szerelem, szerelem
- Esik, esik, esik
- A hegyoldalt venyigesor takarja
- Virít a kikirics

Három néprománc:

- Fürdik a holdvilág
- A csaplárné a betyárt szerette
- Megy a juhász s számaron

Tompa Mihály, 1844. (6)

Később is ismerős, énekelt dalok:

1. Mint az égő gyertya, fogyok
2. Akkor szép az erdő, mikor zöld
34. Cserebogár, sárga cserebogár (a 14-15. sz. közötti hangszeres dallam szöveges változata)

Petőfi Sándor, 1845. (5, 8)

- Alku c. néprománc
- Juhászlegény, szegény juhászlegény

Petőfi-dalok (16)

- Nem ver meg engem
- Járjatok be minden földet

- A juhászlegény
- Kis lak áll a nagy Duna mentében
- Megy a juhász a számaron
- Rózsabokor a domboldalon
- Tíz pár csókot egyvégből
- Trombita harsog, dob pereg
- Ereszkedik le a felhő
- Fa lesznek, ha fának vagy virága
- A virágnak megtiltani nem lehet

IRODALOM

1. Kéki Lajos: Tompa Mihály
Budapest, 1912. Franklin Társulat
Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda
2. Tóth Tibor: Aranytól, Aranyról
Budapest, 1989. Tankönyvkiadó
3. Petőfi Sándor összes költeményei
Budapest, 1972. Szépirodalmi Könyvkiadó
4. Ferenczi Zoltán: Petőfi életrajza. III. kötet.
Budapest, 1896. Franklin Társulat, 146 pp.
5. Horváth János: Petőfi Sándor
Budapest, 1922. Pallas kiadása
6. Tompa Mihály: Dalfüzér 1844
Össze szedte, s írta Tompa Mihály Sáros Patakon és
Selyeben
Miskolc, 1988. Herman Ottó Múzeum kiadása
7. Erdélyi levele Szemere Miklóshoz, 1840. febr., 13.
Irodalomtörténeti Közlemények, 1905. 233 l.

8. Sebestyén Gyula dr.: Petőfi népdalgyűjtése
Ethnographia, XXV. 1914.
9. Miklós Róbert – Kováts Dániel: Tompa Mihály költői útja
Miskolc, 1991. 24. pp.
10. Kodály Zoltán és Gyulai Ágost: Arany János népdalgyűjteménye
Budapest, 1952. Akadémiai Kiadó
I. A gyűjtemény jelentősége. Írta Kodály Zoltán
11. Seprődi János: Petőfi és a magyar népdal
Pásztortűz. Minerva Rt. kiadása, VII. évf. 35. sz. 1921.
dec. 15.
12. Pándi Pál: Petőfi népdalairól
Kortárs, 1968. II.
13. Isoz Kálmán: Petőfi-dalok
1931.
14. Kodály Zoltán: A magyar népzene
Budapest, 1981. Zeneműkiadó
15. Bartalus István: Magyar népdalok – Egyetemes gyűjtemény, VII.
kötet
Budapest, 1896.
16. Haraszti Emil: Petőfi a zenében
Petőfi Almanach, 1923. (Nemz. szöv. kiadása, 137. l.)
17. Terbe Lajos: Petőfi és a nép
Budapest, 1930.
18. Wagner József: Petőfi és a zene
Zászlónk, 1923. jan. 15.

Arany János által lejegyzett népdalok:

15. Nem anyától lettél
52. Kis Komárom, nagy Komárom
65. Elvágтам az ujjam, jaj, de fáj
69. Vége Víg Andrásnak, mert neki sírt ásnak
77. Ez a szemem, ez a jobbik jobban kacsint, mint a másik
87. Süvegemen nemzetiszín rózsza
97. Csütörtökön virradóra kiment a lány a folyóra
98. Debrecenben kidobolták, hogy a dongót ne danolják

Kántáló dallamok és gyermek réják:

2. Serkenj fel, kegyes nép
5. Gólya, gólya, gilice, ki lányát vetted el? Gólyaüdvözlő
6. Esőben, táncz mellett
 Esik eső, esik
 Isten akaratja
 Olyan legyen az én hajam, mint a csikó farka
7. Karácsonyi kántáló
 Krisztus urunknak áldott születésén

(Kodály Zoltán – Gyulai Ágost: Arany János népdalgyűjteménye) I.

Találós kérdés Petőfi, Arany, Tompa népies költészetéről

„Tisztelt Elnök Úr, Kollégák, Vendégeink!

1946-ban azt a feladatot kapta főbérőm fia a gimnáziumban, hogy fordítsa le egy magyar költő versét latinra. Kíváncsiságból ezt átvállaltam tőle, sikerül-e?

Bár a latinul kiválóan tudó kollégák biztosan találnak a fordításban ennél jobban odaillő szavakat, nagyobb nyelvtani hibát nem jelzett eddig senki, aki átnézte e néhány sort.

Természetesen nem ez a lényege rövid mondanivalómnak. Bizonyára tudják már mindannyian, hogy Petőfi melyik verséről van szó.

*Arbor fiam, si tu es flos huius,
Si tu es ros, ego fiam flos,
Ros fiam, si es radius solis,
ut communiant animantes.*

Megfejtés:

**Fa leszek, ha fának vagy
virága...**

*Si puella tu es meum caelum:
Tum ego unam stellam mutor.
Si puella tu es orcus (ut nos
sociemur) ego condemnor.*

Petőfi 1846-ban adott be általa gyűjtött népdalt egy pályázatra, melyet Erdélyi János hirdetett meg. Isoz Kálmán 1931-ben megjelent könyvében azt írta, hogy vannak, akik 500 dalt kapcsolnak Petőfi nevéhez.

Petőfi népies költészetének gyöngyszemeit sokan zenésítették meg, köztük Kodály Zoltán is, de több dalnak a zeneszerzője ismeretlen. Örülnék, ha megemlítenének néhányat azok közül, amelyeket szívesen énekelnek.

Tompá Mihály is gyűjtött népdalokat, amelyeket mostanában népiesnek neveznek. Arany János pedig idős korában jegyzett le 150 dalt, amelyeket gyerekként hallott Nagyszalontán.

Az általam megkérdezett fiatalok csak azt az egy Petőfi-dalt ismerik, főleg a rádióból, hogy „Befordultam a konyhára”. Ez derült ki egy iskolai felmérésből is. Ezért szerettem volna felhívni a figyelmet a Petőfi-dalokra a szabadságharcra való visszaemlékezés évében.

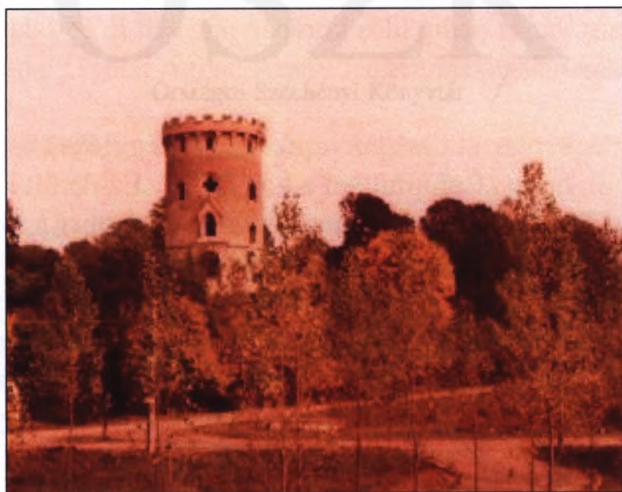
E rövid magnóbejátszással köszönti önöket dr. Szabó Gyula főorvos Nyíregyházáról annak reményében, hogy jövőre személyesen is itt lehet. Az ő rendezésében zajlott egy nagyon színvonalas műsor Nyíregyházán, amiről beszámolt az Orvos című újság.

Kérem az erdélyieket, vigyázzanak arra a gyenge kis somfára Koltón, amely alatt Petőfi alkotott nászútja idején.

*A koltói (új ültetésű) somfa
Gercsák Gábor felvétele, 2016.*

Végül szeretném felhívni a figyelmet Erdődre is, hátha megmenthető még, ami a várból megmaradt.”

*Az erdődi torony
Ónody Magdolna felvétele*

A fenti beszédem az Orvosírók által szervezett egyik erdélyi kiránduláson hangzott el.

*Munkácsy bronz mellszobra a munkácsi szülőház közelében
Mihaljo Beleny műve, 1994.*

Soha nem akartam nagy emberek életrajzával foglalkozni. Én is, mint mások, megelégedtem a regényes történetekkel, vagy a bártfai kódex adataival, amelyeken évtizedeken át alapult a Lieb szülők családfája. Ez utóbbi nem bizonyult helytállónak, ezért kihasználtam a lehetőséget, hogy a szerteágazó rokonság és az egyházi hivatalok dokumentumait összegyűjtsem, és 51 éven át tartó kutatásaim eredményét egy kötetbe foglaljam.

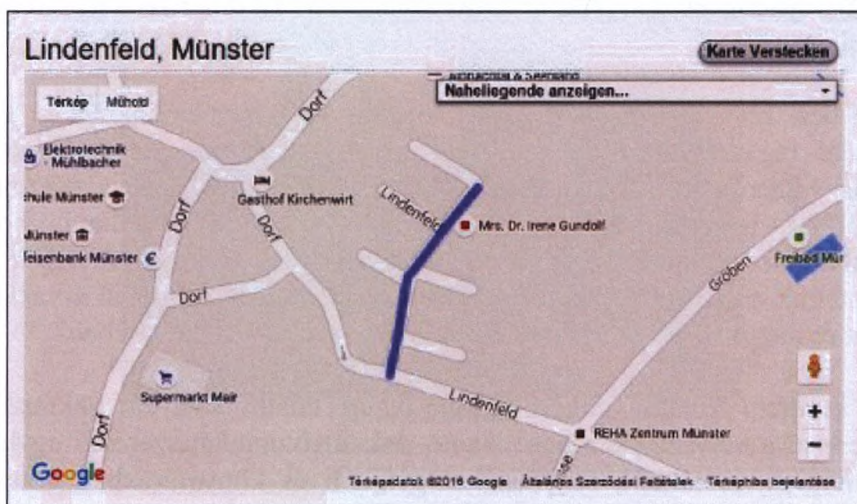
1965-ben olvastam el Munkácsy leveleit és visszaemlékezését. Egy mondat ragadott meg benne: „*Különös, hogy milyen boldog voltam akkor.*” Szerettem volna tudni, hol és mikor volt boldog az a gyermek, akiről az ismertetőkből szinte mindig csak annyit hallani, hogy Munkácson született, apja a bajor származású Leib Leó (ilyet is hallottam), a szabadságharc idején Miskolcra költöztek. Korán árvaságra jutott és nagybátyjához került Békéscsabára. De mi történt közben?

Ezt kezdtem kutatni. Sikertől kapcsolatot találni sok élő rokonával, felkeresni a helyszíneket, ahol lakott, dokumentumokat szerezni egyházi és világi hivatalokból, fényképeket gyűjteni és könyvtárakban kutatni. Ladászámra gyűlt már az anyag és egyre jobban belebonyolódtam a sok Erzsébet és Ilona nevű rokonba. Azt már tudtam, hogy az eddigi nagy

szerzők által valószínűnek tartott, a bártfai kódex nyomán vélt családfa nem vezet sehova, és nem szabad a mások kutatási eredményeire támaszkodni. De egyre türelmetlenebb lettem, hogy nem találok végleges megoldást a rokonság és a családfa tisztázására. Szegény anyám rémülten nézte, mikor talán már ezredjére vágtam a földhöz a sok összegyűjtött adatot, keresztlevelet. El is határoztam, hogy kiürítem a nagy dobozokat, és eldobom az eddig összegyűlt anyagot.

Az utolsó doboz alján volt még három újságcikk meg egy fénymásolat a Walther Ilges könyvéből, amiket a Herman Ottó Múzeum könyvtárából hoztam haza annak idején. Elolvastam az apróbetűs cikkeket eldobás előtt: két helyen is szerepelt Tirol és a Walther Ilges német nyelvű, gót betűs könyvének szövegében is. Munkácsy édes unokatestvérének a levele is erről a származásról számolt be.

A nagyok, akik eddig és most is a bártfai kódex adataihoz ragaszkodnak, finoman szólva is könnyelműségnek tartják újságcikkekre hivatkozni. Én ezek után ebben az irányban kezdtem tájékozódni. Az addig összegyűlt kis írásaim a Tóth kiadónál heverték, nem tudtam, hogy albumot készül kiadni, csak mikor már megjelent nyomtatásban. Ha ránézek arra a barátságtalan borítójú albumra, mindig restelkedem, de hát akkor még nem volt olyan stádiumban a tirol-i eredet témája, hogy nyomtatásba kerülhetett volna. Azóta mások is felfigyeltek a tirol-i eredetre, doktori disszertációban is említést nyert.

Lindenfeld, Münster város része, ma utcanév

Lindenfeld a tiroli Münster város része volt, a térképen ma is látszik az utca illetve a városrész neve. Lindenfeldi Lieb Mihály, a dédapa itt lakott az 1770 –es években, házán a következő felirattal:

„ *Dieses Haus ist in Gottes Hand
Michael Lieb werd' ich genannt.* ”

(Ez a ház Isten kezében van. Lieb Mihály a nevem.)

Négy fia közül kettő Magyarországra jött, Sóváron sótisztként dolgoztak. Munkácsy nagyapjának, majd édesapjának is ez volt a foglalkozása.

Lindenfeldi Lieb Mihály, a dédapa

Fiai:

1. Tirolban maradt

2. Sóváron sótiszt

3. tüzérőrnagy

4. Sóváron sótiszt

(a nagyapa)

felesége **Kaszner Mária**

Gyermekeik:

Imre

Mária

Mihály sz. 1802

(az apa)

felesége Reök Erzsébet Cecília

Fiuk: Mihály (Munkácsy) sz. 1844.

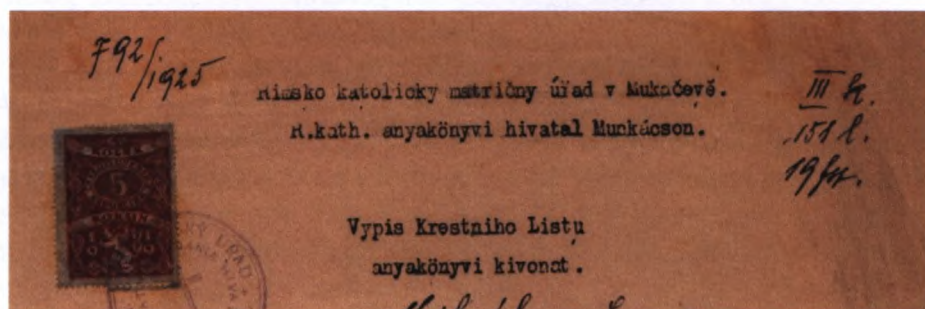
Nem könnyű munka ez a családfakutatás, és minden tiszteletem az arra törekvőké, akik ezt tűzik ki célul, akkor is, ha nincs szerencsájük a pontos adatok megtalálásában. Engem két tény zavart:

Egyik, hogy a Leó név hol az egyik, hol a másik családtag nevében szerepelt a leírásokban, holott hivatalos iratokban és a családi megnevezésekben nem használatos. A másik, hogy Munkácsynak a Borsod megyében töltött éveiről alig esik szó, holott visszaemlékezései szerint itt érezte magát boldognak gyerekkorában.

Módom volt a szülőknek a miskolci plébánián rögzített halotti anyakönyvi adatait fénymásolatban megkapni, majd sikerült hozzájutnom a Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Művészettörténeti Intézet Adattárából a valószínűleg egyedül itt található

keresztlevélhez. Engedélyt kaptam Munkácsy-könyvem 30 példányában szerepeltetni a sok rossz adatot tartalmazó iratot.

Ezért itt csak a bírálatát írom le. Munkács római katolikus anyakönyvi hivatala állította ki 1925. december 31.-én.

A keresztlevél fejléce

Tehát nem a levéltárban levő anyakönyvi bejegyzés fényképmásolata. Az adatokban egy nap eltérés van a beregszászi levéltárban találhatótól, a keresztelés napjáról.

Hogy hol és mikor került bele a vessző után szereplő második név, a Leó, a rendelkezésre álló adatok alapján nem tudható biztosan. Volt egy feltételezés, hogy nem a keresztelés napján, hanem később. Ez lehetséges is, mivel a vessző a Leó név előtt és az apa Munkácsynak írt neve előtt zárójelben levő Lieb név kissé vékonyabb vonallal és kisebb betűkkel van írva, mint a többi név. Az apa születési helye itt nincs beírva, csak az anya adatai után, hogy a szülők születési helye Munkács, ami nem felel meg a valóságnak. Az apa nevében itt nem szerepel a gyakran emlegetett Leó név. A keresztapa Steiner Jakab és nem József, ahogy a keresztlevélen szerepel.

Első gyermekük, Emil 1840. december 26-án született Ungváron. A többi gyermek születésének, illetve keresztelésének idejét Munkácson és Beregszászon jegyezték be az anyakönyvbe. A keresztelések 1827-1859. évi könyve Ungváron, illetve a beregszászi területi levéltárban található.

Az 1848. év végén, vagyis a kis Mihály négyéves korában a Lieb család Miskolcra költözött. A ház udvara lenyúlt a Szinvához, a gyerekek oda jártak játszani, kavicsot dobálni a vízbe.

Abb. 11. Wohnhaus von Wunfachtas Sater in Miskolc.

*A miskolci ház Walther Ilges könyvéből.
Telepy Károly festménye*

A szabadságharc eseményei elől az édesanya öt gyerekével a Bükkben levő Cserépvárra menekült, ahol testvére, Reök Antal dolgozott intézőként a Coburg kastélyban.

*Cserépvár. Coburg kastély és a kápolna.
A fénykép Petényi László ajándéka*

Itt volt boldog a kis Mihály családja körében és a kastély kínálta sok játéklehetőség közben. Azt írta a körülöttük levő tájról: „Talán a legszebb vidék egész Magyarországon.”

Szüleinek halála után anyai rokonai vették védőszárnyuk alá a gyerekeket. Mihály Békéscsabára került Reök (a nevet hatféleképpen írták) Istvánhoz. Reökek 1862-ben költöztek Gerendáspusztára. Itt többször meglátogatta őket Munkácsy Mihály. Szerette ezt a helyet.

Így írt egyik levelében: „... reggel, megelőzve a napot fölkelteben, kilesem szemében az örömkönnyet, amely benne ragyog, midőn első sugaraival szerelmesen átkarolja a földet, s felcsókolja a zöld gyep harmatját. Ilyenkor megállok a puszták közepén, s eszembe jut Petőfi az Alföld című költeményének ezen verse:

*Lenn az Alföld tengersík vidékén
ott vagyok honn, ott az én világom;
Börtönéből szabadult sas lelkem,
Ha a rónák végtelenjét látom.”*

Különös, hogy milyen érzelmi kötődése volt Petőfihez. A Petőfi búcsúja a szülői háztól c. képet is ő festette.

Petőfi búcsúja a szülői háztól

E festmény papírlenyomatát nemrég úgy kínálták egy árverésen, mint ismeretlen festő művét.

*Tépéscsinálók
(részlet)*

Szeretem az interieurök hangulatát, a szeretetteljes gyermekábrázolásait, vagy a bécsi Kunsthistorisches Múzeum kupolájának Apotheozisát.

Az Ecce Homo megmenekülésének történetét a második világháború viharában Sőreghy János igazgató úr írta le, aki a Déri Múzeum pincéjében rejtette el a festményt a hivatalosan elrendelt elhurcolás előtt. A Trilógia hiányzó darabjának megvételére egyszer már összegyűlt adakozásból az akkor még elfogadható összeg, amiről senki se tud mostanában, a kép ára pedig azóta erősen megnőtt.

A látogatók csendes áhítattal vegyes csodálata szinte nemzeti kegyhely látogatásává varázsolja a Trilógia megtekintését a Déri Múzeumban.

Munkácsy viszonylag rövid életében sokat ajándékozott nekünk művészetével. Pál Lászlóval, Liszt Ferencsel való baráti kapcsolata is nagy ajándék számunkra. A Liszt Ferencről készült utolsó festmény a nála való vendégeskedéskor készült a mesterről. A saját egészsége is rohamosan romlott, a Bonn melletti endenichi szanatóriumban halt meg 1900. május elsején.

Endenich, a szanatórium

Síremléke a budapesti Kerepesi úti temetőben van.

Emléktábla a mai Béke tér 3. sz. alatt Munkácson

Munkácson a festőművész szülőháza, az egykori sóház helyére épült modern lakóépület falán kétnyelvű felirat őrzi emlékét.

A magyar lakosok örömeire Munkácsy születésének 150. évfordulóján, 1994-ben mellszobrát is felállították a közeli téren.

Az önkormányzat 2014. áprilisi döntése értelmében azonban a mellszobrot 2016. november 8-án új helyre, a közeli Rákóczi-kastély előtti térre helyezték át.

A kastélyban ma művészeti iskola működik, ahol a Munkácsyról 1907-ben, Gönczi Lajos szobrászművész által készített egészalakos, életnagyságú gipsz emlékmű-tervezet is található. Ez utóbbi kültéri szoborként sajnos azóta sem készült el.

Ez a kiselőadásom az Orvosírók 2017 szeptemberében tartott találkozásján hangzott el.

Ónody Magdolna

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLYRÓL

*Csokonai Vitéz Mihály
Kotricz Tünde felvétele (részlet)*

Az 1802-es debreceni tűzvészben elpusztult a Csokonai számára kedves ház, amelyben a Darabos utcán lakott. Ha csak lehetett, falun töltötte napjait egyik vagy másik barátjánál – írta róla Domby Márton. Ilyen barátja volt Erőss János kabai lelkész is, akivel még a kollégiumi évek alatt ismerték meg egymást.

A négy fiatornyos, fazsindelyes templom parókiájának kertjében pihent Csokonai Vitéz Mihály, itt

készített róla egy rajzot vendéglátó barátja, Erőss János lelkész 1804-ben. (1) Ez szolgált alapul a későbbi egyetlen hiteles arcképnek, amelyet régi ismerősükkel, Czetterrel akartak megörökíttetni, de ezt csak később sikerült elkészíteni Fridrich Johnnak az 1816-ban kiadott Csokonai-kötethez. Ez volt a minta a daliásra sikeredett szoborhoz is, amely Debrecen kedves terén, a Kálvin téren vándorol évtizedeken át egyik helyről a másikra. Erre a vendégeskedésre emlékeztet az a tábla, amely a kabai templom falát díszítette a templom felújításaig. Remélem, rövidesen visszakerül a helyére.

Kabai emléktábla

Nekünk, régi dóczistáknak a költő megzenésített versei jutottak ajándékkul a májusi éjjelizenékben:

*Ej, haj, gyöngyvirág,
Teljes székfü, szarkaláb,
Bimbós majoránna.*

A Bárándon összejöött baráti társaságból küldött egy kis ajándécsomagot a beteg költőnek Erőss János egy levél kíséretében. És hogy ne legyen félreértés a csomag eredetére vonatkozóan, ráírta Csokonai a levélre, hogy Kaba. Tudomásunk szerint ez volt az utolsó szó, amit leírt életében.

MTA K3 / 36 jelzet

IRODALOM

Gonda Ferenc: Csokonai arcképfestője
Reformátusok Lapja, 1963. április 7.

Egy verőfényes szeptemberi napon, hosszú hónapok után újra eljutottam Debrecenbe, a városba. Úgy körülépítették modern házakkal, főleg ipari jellegű épületekkel, hogy már a város szélén úgy érzi az ember, könnyen el tudna tévedni. Új utcákon lehet megközelíteni a helyeket, ahova el akarok jutni. Először a Református Püspöki Hivatalhoz szerettem volna menni, ez sikerült is különösebb nehézség nélkül. Parkoló hely is volt a Nagytemplom mellett, a Református Kollégium közelében. Kedves hely számomra az Emlékkert. Jó lenne itt üldögélni a jól ismert padokon, ha újra gimnazista lennék. Még tanulni is lehetne itt a csendben.

Kicsit aggódtam, kellő tisztelettel tudom-e köszönteni a püspök urat? Nem kellett volna aggódnom, nagyon barátságos fogadtatásban részesültem. Utolsó könyvemről, a „Debreceni diákevek”-ről akartunk pár szót ejteni, de kiderült, még sok más téma is van, amelyekről órákig tudnánk beszélgetni.

Kaptam ajándékba két értékes könyvet azzal a kéréssel, ha lehet, találjam meg az egyik könyvben levő emléktábla alkotóját. A könyv címe: Őrállók és örökhagyók. Az egyetemalapítás emlékére 1995-ben készült egy márványtábla, mely a debreceni Református Kollégium épületében, az Oratóriumba vezető lépcsőházban található a fémbe öntött változattal. „Szigó és évszám nélküli gipsz eredetije sokkal korábbi kompozíció”.

A táblán látható alakok a tudományt allegorizálják. Középen van az ORA ET LABORA felirat, az ettől balra látható két férfi a jog- és a hittudományt jeleníti meg, jobbra a három alak a bölcsészettudományokat ábrázolja.

Az emléktábla kísérő szövege a könyvben: „A Református Kollégium tudományművelő és kultúrateremtő munkájával évszázadokon át szolgálta hazánkat. Felsőoktatási intézményként mindenkor az európai universitasok szellemében működött és a Debreceni Egyetem bölcsőjévé vált.”

*Egyetemalapítási dombormű
Kotricz Tünde felvétele*

Az emléktábla felirata:

**A DEBRECZENI KOLLÉGIUM
EGYETEMMÉ FEJLESZTÉSE EMLÉKÉRE 1914.**

Természetesen örömmel fogadtam a kérést, nem először foglalkoztam már hasonló kutatással, eredményesen. Eddigi összeköttetéseimet felhasználva írtam segítségre várva vagy harminc helyre, kicsit kíváncsi is voltam, hányan tudnak segíteni. Néhányan válaszoltak biztosítva jóindulatukról, de mint mindig, most is az Országos Széchényi Könyvtárra számíthattam abban, hogy megerősítsék az én elképzelésemet. Mint kiderült, az eredeti irodalom a Déri Múzeumban van, de nem hinném, hogy azóta is kereste volna valaki ott, a könyvtárunkban. Talán nincs is már meg a sok értékes és megbízható Zoltai-írás között.

Válasz az Országos Széchényi Könyvtárból:

A keresett domborművet feltehetően Somogyi Sándor szobrász, éremművész (Gyulaháza, 1881. május 16. – Budapest, 1960. május 4.) készítette, az alábbi jelentés szerint:

„Múzeumunkból indult ki az eszme, hogy egyfelől a debreceni kollégium egyetemmé fejlesztésének emléke művészi plakettel örökíttessék meg; másfelől Debrecen sz. kir. várossá emelésének kétszázadik évfordulóját 1915-ben a város közönsége maradandó becsű alkotásokkal ünnepelje. Az emléklakett tervét, amelyet a Műpártoló-egyesület vett először pártfogásába, a város és a tiszántúli református egyházkerület elnöksége megbízásából Somogyi Sándor helybeli szobrász el is készítette; de sokszorosítása, épen úgy, mint az egyetem nagy erdei alapkövének ünnepélyes letétele, a háború miatt elmaradt.”

Forrás: Zoltai Lajos: Jelentés Debreczen sz. kir. város múzeuma 1914. és 1915. évi állapotáról (1916) A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve, 3-4.

Somogyi Sándor helybeli szobrász 1907-16 között Debrecenben élt és dolgozott. Ebben az időszakban főként síremlékeket, épületszobrokat és kisplasztikákat készített. A dokumentum szerint a plakett már 1915-ben elkészült, azonban felállítása csúszott a háború miatt. Nem zárhatjuk ki, hogy később egy másik domborművet avattak fel, de jó eséllyel az ő alkotásáról van szó.

A jelentés teljes terjedelmében a mellékletben küldött másolaton olvasható:

„A szépművészeti tárnál: Debrecen város tanácsa:

Régi debreceni nagy vásár, P a t a k i László 24 mtr. vászonra festett olajképe. Löfkovits Arthur: 7 drb olaj- és vízfestmény, köztük egy régi miniature, 24 drb. metszet és színes reprodukció. Somogyi Sándor: a debreceni egyetem megnyitása emlékére tervezett plakett nagy gipszmintája.

Az iparművészeti gyűjtemény számára a debreceni...”

Megerősítésre várva elküldtem kérésemet a Református Kollégium múzeumába, ott van-e a dombormű gipsz formája náluk, és melyik évben került oda? A téma ismeretlen volt számukra.

A centenáriumi ünnepségek 2012-ben kezdődtek az egyetemet alapító törvény (1912. évi XXXVI. tc.) alapján. (Mudrák József tájékoztatása). Jelen ismereteim szerint a 2014-ben rendezett ünnepi gyűlésen ebből az emléklakettből kaptak ajándékba a megjelent vendégek és az addigi rektorok.

A debreceni látogatásom napja tovább is jól folytatódott. Ott szoktam cipőt vásárolni a Kossuth utcán, a régi Kontsek cipőboltban. Kísérőm, aki a lépcsőn járásban szokott segíteni a két évvel ezelőtti balesetemből származó nehézségek miatt, ámulva csodálkozott, hogy ő még ilyen kiszolgálást nem látott. Percek alatt hoztak válogatásra vagy harminc pár cipőt, tudva, hogy kevés időm van a vásárlásra. Most is sikerült kedvemre valót találni.

Pár percre bejutottam régi iskolámba is, ahol mindig kedvesen fogadnak. Kiderült, hogy csak a mi osztályunk tablója díszíti egyedül épen a folyosót.

A Dóczy folyosóján, 2016.

Megnyugvásomra nyitva találtuk a temetőt, így eljutottam Judit lányom sírjához. Rendben találtuk, és kaptunk még fehér rózsákat a virágárusnál, Judit kedvenc virágaiból.

HÁBORÚK, EMBEREK, EMLÉKEK

„Leghőbb vágyam volt, hogy az Isten kegyelméből még hátralévő éveimet a béke művének szentelhessem, és népeimet a háború áldozataitól és terheitől megóvhassam. A gondviselés másként határozott. (...) Mindent megfontoltam és meggondoltam. Nyugodt lelkiismerettel lépek a kötelesség útjára.”

Ferenc József kiáltványából

*„Vihar a levelet ide-oda fújja,
Szegény katonának forgandó a sorsa.
Ma még piros élet, holnap fehér álom,
Ne sajnáld a csókot tőlem, gyönyörű virágom!”*

Katonadal

Anyai nagyanyám, Tóth Karolina még a „boldog békeidőkben” született. Édesapja, Tóth Eduárd kalapos mester Derecskéről származott Kabára. Szép, szakállas férfi volt. Feleségével, Széll Katalinnal együtt a kabai Napkeleti temetőben voltak eltemetve. Ezt a temetőt már felszámolták. Tóth Karolina 1880 szeptemberében született. Testvérei Ede, Lajos és Vilma voltak. Első férje Albert vezetéknévű debreceni lakos, második férje Hunyadi Kálmán, foglalkozására nézve asztalos mester. Nagyanyám mindenhez értő, ügyes asszony volt, egy időben kenyérsütéssel kereste a gyerekek eltartásához szükséges pénzt, de varrni, horgolni éppúgy tudott. Anyámnak is ő varrta a ruhát, kötényt gyerekkorukban, az ehhez szükséges anyag másfél fillérbe került akkoriban.

Aztán kitört az első világháború. *„Mire a falevelek lehullnak, győztes katonáink már itthon lesznek”*; ezt a mondást II. Vilmos császárnak tulajdonítják. Nem így történt. Sok család tönkrement a hadikölcsönök, a bolettás világ miatt. Keresztapám édesapját felakasztották Hajdúszoboszlón Szamuely Tiborék (Lásd Nemeskürthy István: Édes Erdély, itt vagyunk c. könyvét). A román megszállók levették nagyanyám ujjáról a jeggyűrűt. A trianoni békeszerződés után Erdélyből több család menekült Kabára.

1984-ben összegyűjtöttem az első világháború Miskolcon még élő tanúit és résztvevőit. Az „Én is jártam Isonzónál” című filmet a Gulyás fivérek készítették. Az első vetítésnél én is meghívott vendég voltam: első díjat

nyertem a film folytatásához meghirdetett pályázaton a beküldött anyagommal 1986-ban.

Ugyanezt az anyagot elküldtem a Hadtörténeti Intézetnek is, kiegészítve szülőfalum, Kaba dokumentációjával. Az alábbi levelet kaptam:

HM HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM

Hadtörténelmi Levéltár és Irattár

1014 Budapest, Kapisztrán tér 2-4.

Postacím: 1250. Pf: 7.

Tel.: (36-1) 325-1676, Fax: (36-1) 325-1677

Nyt. sz.: LEV-503-1/2014.

Dr. Ónody Magdolna részére

Tárgy: köszönetnyilvánítás

Tisztelt Asszonyom!

Ez úton írásban is szeretnék köszönetet mondani az Ön által összegyűjtött és elküldött I. és II. világháborús emlékekért.

Egy-egy fénykép, kis írás sokat jelent a helytörténet kutatói számára. Ezeket rendezgetve, mint ahogy a mozaikkészítők a kis kövekből összeállítják a képet, lehet kirakni egy település történetét. A települések története adja össze az ország történetét. Ezért nagyon fontos, hogy mindenhol legyenek olyan emberek, akik örömeiket lelik az emlékek összegyűjtésében, és nem sajnálják a fáradságot, hogy ezeket összerendezzék, és örökül hagyják az utókorra.

Az így összeszedetett emlékek egy közgyűjteménybe bekerülve már nemcsak egy helytörténeti kutató becses kincsei, egy-egy település múltjának őrzői maradnak, hanem közös nemzeti múltunk részévé válnak, amelyhez az érdeklődők az ország minden pontjáról hozzáférhetnek.

Azzal, hogy beküldte a Hadtörténelmi Levéltárba az Ön által az évek során összegyűjtött fényképeket, írásos anyagokat lehetővé tette, hogy bárki megismerkedhessen Kaba és a kabaiai történetével.

Küldeményét, amelyet a Lev-503/2014. nyt. szám alatt helyeztünk el a Hadtörténelmi Levéltárban, még egyszer köszönöm, és további jó egészséget kívánok, hogy a maga örömeire és valamennyiünk hasznára folytathassa szűkebb környezete történetének feltárását.

Tisztelettel

Budapest, 2014. május 5.

Dr. Bonhardt Attila ezredes
igazgató

A gyűjteményem debreceni és környékbeli emberek, a családom és az ismerősök, valamint a saját emlékeim keverednek itt a XX. század két nagy traumájáról, az első és a második világháborúról. Jó lenne, ha valaha a mai fiatalok is közeli, személyes képet kapnának ezekről az eseményekről.

A köznapi kisemberek történeteit igyekszem itt megőrizni és közreadni, azokét, akik nem tudtak beleavatkozni a nagypolitikába, de el kellett szenvedniük mások súlyos döntéseinek keserves következményeit.

Mikor nyugdíjba kerültem betegségem miatt és már járni tudtam, munka hiányában feleslegesnek éreztem magamat. Felkerestem hát a magnómmal, fényképezőgéppemmel az öregotthonokat, a nappali melegedőket, mert mindig érdekelt a régi katonadalok története.

Az első világháborús orosz hadifoglyok, akikről apám mesélt, náluk, Sápon voltak beszállásolva, és esténként szép moll dallamokat énekeltek otthonukra gondolva, hazájukba vágyva.

Az első világháború

Az egyik idősotthon lakóival beszélgettem háborús élményeikről. Úgy éreztem, emléket kell állítanom e nehéz sorsoknak, nem szabad megfeledkeznünk ezekről a hétköznapi hősekről. Néhányuknak fényképei is maradtak.

Megrázó volt hallgatni a sokat megélt, idős embereket, micsoda testi és lelki fájdalmakon, félelmeken mentek keresztül... Volt, aki ennyi idő után már tudott beszélni a háborús emlékeiről, de volt olyan is, aki soha nem tudta feldolgozni azokat, néma maradt.

Szilnitzky Ferdinánd

Megöregedve...

„Selmezbányán születtem 1893. szeptember 25-én. Otthon Nándornak hívtak. 1914. augusztus 22-én bevonultam Kassára, két évre a 34-esekhez. Esztergomba tartoztam volna, de az volt a parancs, hogy a legközelebbi helyőrségbe kell bevonulni. Árva voltam és családfenntartó, ezért póttartalékba helyeztek.

A 20-as számú helyőrségi kórházba irányítottak. Tíz embert kikért a város a mentőkhöz, tűzoltókhoz és járvány megelőzésre. Majd Dél-Tirolba, Triesztbe mentünk, mint egészségügyi század, a Brenner-hágón át. Asiero és Asiago városokon kellett keresztül haladni. Az olaszok a sziklát lőtték. Mozgó kórházban, laboratóriumban dolgoztam. A vizet borszeszégőn melegítettük. 1916 márciusában előttünk is, mögöttünk is voltak tüzérek. Aldenauban volt kórház az Inn völgyében, először egy iskolában.

Azután 1916-ban Galíciába, Lembergbe vezényeltek. Itt a front mögött jártunk, mint egészségügyiek. Feierstein volt az orvosunk, bécsi nőtlén ember.

Lwów/Lemberg – a városi tanács épülete

Fürdő, fertőtlenítő is volt. A fertőtlenítő kezelőjét Paprika Jancsinak hívták. Szkole nevű községben kultúrterem is volt.

1917-ben Bécsben sofőr vizsgát kellett tenni, meg kellett tanulni hegyen vezetni. Az út köves volt. Négy évig voltam a fronton.”

Idősen is katonásan

„1893. november elsején születtem. 1914 augusztusában vonultam be Szatmárnémetibe az 5. gyalogezredhez. Augusztus, szeptember, október hónapban kiképzésen vettem részt, utána beosztottak a menetszázadba.

A harctérre a Kárpátokon keresztül mentünk. Nyílt pályán megállt a vonat, egy éjjel kiszálltunk, kifelé jöttünk harcászatra egy erdőn keresztül, Kocsimész falunál.

1915. március hónap végén megsebesültem könnyű sebbel Galíciában, az orosz fronton. Nem küldtek haza, három hónapon keresztül a városban kezeltek. Utána visszahelyeztek az ezredhez. Tarnopolnál találkoztam a századdal. Tarnopoltól keletre, egy erdőszélen 1915 júliusa végén megint megsebesültem. Itt már súlyos volt a sebem. Visszairányítottak Szatmárnémetibe. Ott a bal karomat amputálni akarták, mert a felső része törve volt. Onnan Kolozsvárra utaztam, ott kezelték a sebemet. Sinbe tették a bal karomat, ott töltöttem hét hónapot.

1916 decemberében kerültem vissza Szatmárnémetibe, ott beosztottak a tartalékszázadba. Decemberben (vagy januárban) áthelyeztek Miskolc-

Halickán a Hodobai-telepen a katonai gyűjtőállomásra, ahol szabóműhely és festőműhely volt, Girekt Jóska volt a vezető. Official Prazsák főhadnagy, itt Bergestelle volt a neve a gyűjtőnek. Keresztesi József főhadnagy is itt volt, rokkant volt a keze. 1917 decemberében áthelyezték a pályaudvar parancsnokságra a Gömöri állomáson. Hosenblatz volt a parancsnok, a Csabai kapunál lakott.

Innen Bécsbe helyeztek át, orosz foglyok csoportjához, ejtőernyősökhöz. 1918-ban onnan kerültem haza, Szatmárnémetiben szereltem le.”

Király Benjámín

„1898. március 14-én születtem Kárpátalján, Gáton, jelenleg Beregszász. 1916. május 29-én soroztak be, hat hét múlva kivittek az orosz frontra. Onnan nemsokára a román frontra hoztak. Marosvásárhelyen szálltunk ki, a hegyekben volt kiépített állás. A bátyám elvitt a Lucák hegyre.

A Piave partra vittek, ott nem harcoltunk egy évig, hanem a halottakat szedték össze, amelyeket otthagyt a víz, a csontok voltak csak. Egy év múlva indultunk haza.

1918. május 9-én véget ért a háború. Azt mondták, a puskát le kell adni. A csehek Duna hídon elszedték a komiszruhát, és a kitüntetések a Dunába dobták. Beregszászból engedtek haza.

A családomból hat fiútestvérem vett részt a háborúban, szerencsére egy sem halt meg.”

Szabó Lajosné Tedesco Erzsébet

„1897. február 26-án születtem Budapesten.

1917-ben a férjemmel a görzi vonalon, (Görz) Opcinán (Opocsinán) voltunk. Miramare nem messze van ide, ott van egy kastély, Miksa császártól Ferenc Józsefen keresztül Cita (Zita, az utolsó királynénk, IV.

Károly felesége) kapta meg. A kastélyt körülbombázták az olaszok, de a kastélyra nem hullott bomba.

Az idősotthonban

Ópcinától légvonalban kb. 30 kilométerre volt Heideschaft, vasúti csomópont. Harminc vagon ekrazitot robbantottak fel az olaszok. Nagy detonáció volt.

A férjem orvos volt, nyáron voltam ott, és neki segítettem. Első vonalban volt ez a kórház. Ősszel jöttem haza.”

Égerszegi János

„1899. november 29-én születtem. 1917-ben Kassára vonultam be. Most Diósgyőrben, az Erdő utca 16-ban lakom.”

Többszörösen kitüntetett katona

„1914. augusztus 1-én vonultam be Egerbe, a 60. közös gyalogezredbe. Nyolcheti kiképzés után a harmadik menetzászlóaljjal Rzeszovba mentünk, ott találkoztunk az ezred megmaradt részével. Ravaruszkánál nagyon megverték az ezredet. A négy zászlóaljból mindössze egy maradt. Krakkóig vonultunk vissza, majd Ivangorod felé vittek bennünket. Ott megverték az oroszok minket, sokan voltak. A németek a Mazuri tavaknál voltak. 1914. december 17-én támadtunk. December 24-én támadtuk meg az oroszokat, de visszavertek bennünket. Nagy veszteségünk volt akkor, derékig érő vízben mentünk át a Dunajec folyón, ránk fagyott a ruha. Ekkor jutottunk a Biala-völgyhöz, ez Észak-Galíciában van.

1915 januárjában parancsot kaptunk, bevagoníroztak bennünket. Az oroszok Homonnánál voltak, ezért Pesten át vittek bennünket Kelet-Galíciába. Pestről Szolnok–Máramarossziget– Delatinon át Kolomeáig mentünk. Március 15. táján értünk oda. Derékig érő hó volt Izsakov, Zivacsov, Bortniki, Puzsniki, Bucsac környékén.

Itt a nyári front alakult meg, nem támadtunk se mi, se az oroszok. Kb. 100 méterre voltunk egymástól. Barátságot kötöttünk az oroszokkal, temette ki-ki a maga halottját temette kb. április 20-tól május végéig.

Ezután az oroszok megkezdték a támadást június 7-én, ezt visszavertük. Egy hétig tartottuk az állást, utána visszavonultunk Kolomeáig. Azután Kárpátaljáig kellett visszavonulni.

1915-ben a gorlicei áttörésnél mentünk előre Csorkovig. Itt dekkungot (fedezéket) szerkesztettünk, 1916. július 4-ig itt voltunk. Csak járőr-összeütközések voltak. A Gipszarkának nevezett magaslatot az oroszok szerették volna maguknak elfoglalni. Egyszer sikerült nekik, de visszafoglaltuk.

Bruszilov orosz tábornok június 4-én megkezdte a támadást, vissza kellett vonulni. A Sztrípa folyón jöttünk át. Egy hónapig oda-vissza mentünk. A 10. honvéd- és a 60. gyalogezred találkozott itt. 1916. július 3-án együtt támadásba mentünk. Én fogságba estem, és kb. 110-en az ezredből is. 5-én talán 2000 ember is. Kijev felé vittek, a darnicai fogolytáborba. Ez gyűjtőtábor volt, németek, románok, stb. voltak benne.

Öt nap múlva Csitába vittek, a Bajkál-tó túlsó részére. Több mint egy hónapig mentünk vonattal. Onnan szénbányai munkára vittek a Dolszkaja Blasztba. Itt voltam 1917. április 20-ig. Ekkor a nyakam megdagadt a huzattól, kórházba vittek december 17-ig. Ott az orvos kocsisa voltam. December 20-án hazajöttem a testvéröcsémmel együtt.

1918. február 4-én vagy február 10-én jöttünk át a fronton. Magyar katonák voltak, oroszok nem. Sztríben, Lengyelországban voltunk három hétig megfigyelő táborban. Nyolcheti szabadságot kaptunk itthon.

A 1343. menetszázaddal 1918. október 5-én az olasz frontra kellett mennem. Udinéban szálltunk ki a vonatból. Trivignanóban gyakorlatoztunk. A front felbomlott, nem voltunk a Piave folyónál. A doberdói fennsíkig jöttünk gyalog négy napon át. Vizet vigyen mindenki magával! – ez volt a parancs. Délután négy órakor értünk a Doberdón egy templomtoronyhoz, egyéb minden le volt rombolva.

Isonzóig gyalog jöttünk le. Laibachban csak akkor vagoníroztak be, ha leadtuk a fegyvert. Visszavettük a puskát, Csáktornyán adtuk le. 1918. november 11-én értem haza Bogácsra.”

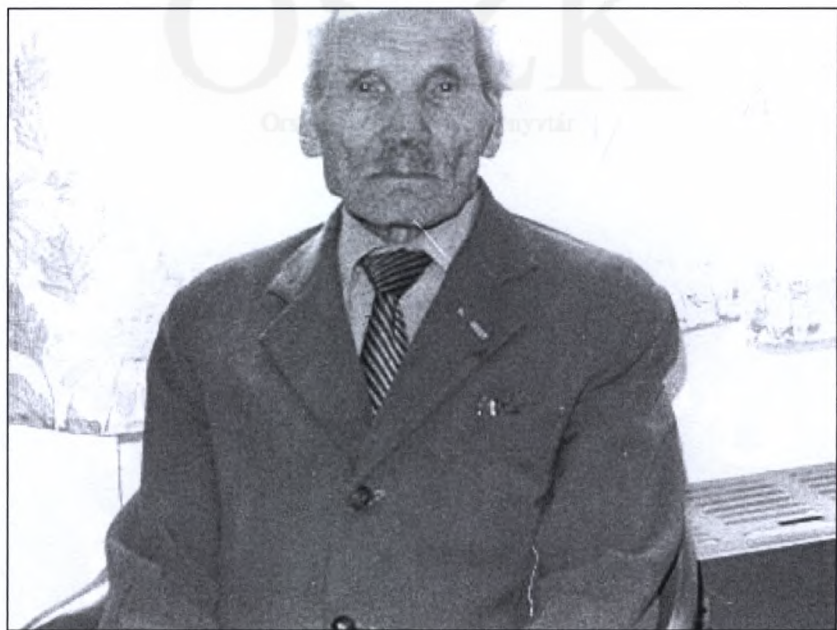
IV. Károly király és Zita királyné

IV. Károly király és családja

Falu Orosz-Litvániában

Idős Kozma Mihály, a régmúlt emlékeivel

Volt-e a fűben a Honvéd szobor, avagy az első világháború emléke

1951 nyarán a menzára jártam vacsorázni a Nagy Lajos király térről az egyetemi kollégium épületébe. A hazafelé való séta elég sok időt elvett a tanulástól, de szép volt az út hazáig. A mostani Egyetem sugárúton még nem voltak nagy házak a térig, kerítéssel övezett kertek voltak, az út mentén pedig rózsaszínes virágú tulipánfák pompáztak.

A tér sarkán a mostani emeletes ház helyén a porcsinfüves kis területen apró, sárga kacsák tépkedtek a fűvet és lakmároztak. A ház előtt, ahol rokonoknál laktam, délcegen állt a „3-as Honvéd” szobra. A későbbi években nem gyakran jártam arra, de messziről is odatartozott a szobor látványa a térhez, ha a Központi Egyetem előtt vitt el az utam. Az ötvenes évek második felében pedig elkerültem a városból, nem kísértem figyelemmel a szobor sorsát.

Van, aki most kezdte keresni, hova tűnt el az a szoboralak, amely az első világháború katonáinak emlékét őrizte. Abban sikerrel járt, hogy találkozott a jelenleg jól őrzött szoborral, de hogy meddig állt régi helyén és mikor került el onnan, az már szinte megoldhatatlan feladatnak tűnt. Többen kezdtük el gyűjteni az adatokat. Hivatalos helyet egyikőnk sem talált, ahol nyilvántartanak a szobrok adatait és sorsát a városban. Így mindannyian megkíséreltük megkérdezni a hozzánk hasonló korú, vagy másképp ismerős lakóit a városnak. De olyan személyt is más városban, akiről tudtuk, hogy eddig biztos adatokat szolgáltatott egyes témákban. A nyomtatásban megjelent, művészettörténettel foglalkozó könyvek, hiába írták jó szándékkal a sorokat, ez esetben pontatlan adatokat tartalmaznak.

A szobor többünk emlékezete szerint a negyvenes években még a helyén állt. Volt, aki gyerekkorában, mások diákkorukban körbekerékpározták a szobrot a téren még az ötvenes években is. Akadt olyan irodalmi forrás, amely szerint a térről a Köztemetőbe szállították a szobrot, egy darabig ott feküdt a fűben. Csak később került tovább a Hősök temetőjébe. Erről az egyik kereső aztán megjegyezte, hogy ez téves adat, egy újságíró félreértette annak idején az információt. Már majdnem elfogadtuk ezt a lehetőséget, mikor egy régi ismerősöm – aki annak idején a Déri Múzeumban dolgozott – emlékezete szerint a Köztemető kerítéséhez közel, a fűben fekve látta a honvédszobrot.

Erre szokta azt kérdezni az uram, hogy nem mindegy? A szobor végül is megvan. Lehet, hogy igaza van. De én, régi dóczista tanítvány lévén, ahhoz szoktam hozzá, hogy jobb az adatokat pontosan tudni. Úgy, hogy hozzám hasonló gondolkozású társaimmal tovább keressük az időpontot, mikor került el a szobor a téren volt őrhelyéről. Legmegbízhatóbbnak vélt adatszolgáltatónk szerint 1960. március 21-én. 1961-ben már egy új, másik szobor vette át a helyét, és ott állt 1990-ig a munkás alakja.

Nem adtuk fel a reményt, hogy talán akadt a ma már 200 000 lakost számláló városban legalább egyetlen lélek, akinek fontos lehetett a hősökre való emlékezés, és van valami emlékképe arról, mikor, hova dobálják ki a helyükről a városban a drága pénzért megalkotott szobrokat, bármilyen eszmei tartalmat hordoznak is magukban az évtizedek folyamán?

(Ez az írásom megjelent a Hajdú-Bihari Naplóban, 2014 szeptemberében.)

A második világháború

1939-ben több szekér rohant át Kabán, a szülőfalum főutcáján. Nem román cigányok kínálták rajta a búzás körtét, családok menekültek Lengyelországból. Később magyar katonák állomásoztak a faluban. Kitört a második világháború.

A régi Kaba

1942-ben egy szabadságos katona beteg lett, kiütéses tifuszt kapott, apám kezelte. Hiába fertőtlenítette a betegtől hazajövet a ruháját, egy-egy tetű elvándorolt róla.

Ónody medikus, a jövődő orvos

Én is megbetegedtem. A debreceni Dóczi internátusban voltam bentlakó. Esténként néztük a hálósoba ablakából a város felett szálló repülőgépeket, a szárnyuk két végén piros fények égtek. Nagyon romantikusnak tűnt a pilóták élete. A moziban a filmek előtt vetített híradóban mutattak képeket a frontokról, de ezek messze nem tükrözték a háború borzalmait. Szabadságos katonák hoztak Oroszországból platinagyűrűt, a magasabb rangúak egy-egy ikont. Eleinte aki tudta, megpróbálta felmentetni a fiát, családtagját a frontszolgálat alól, csak később jelentek meg az olyan felhívások, hogy a katonaszökevénynek számító egyén felkoncoltatik...

1942-43-ban az iskolában létrejött a légoltalmi szervezet. Az 1943-44-es tanévet a miniszteri rendelet értelmében november 3-án kezdték. Az első félévi értesítőket február 29-én kiosztották. A tanítást március 31-én be kellett fejezni. A rendkívüli helyzet miatt a tornavizsga, az év végi összefoglalók és az ünnepélyes tanévzáró is elmaradt. Az internátus épületében német katonaság állomásozott.

Debrecen, még békében...

Apám, mint tartalékos tiszt a debreceni katonai bősztályt vezette, ami a Böszörményi úton volt, a későbbi Galambos sütöde épületében. Engedélyt kapott rá, hogy hazajárhasson a faluban levő betegek ellátására. Szállása volt ugyan Debrecenben, a Svetits palotában, a Piac utca 43-ban egy idős házaspárnál, akiket később deportáltak. Ezért másik szállást kapott a Piac utca hetvenes számú házainak egyikében. Az autóját a ház udvarán hagyta, az 1944. június 2-i bombázáskor egy felszakadt utcai kockakő beverte az ablakát.

Debrecen bombázásakor éppen Marosvásárhelyen voltunk anyámmal együtt. Egy katonai kórházvonatot kísért apám, és mi is vele mehettünk. Hazatérve azt láttuk: a bombázás után a vasútállomás és környéke romokban hevert. Margit nagynéném szép, új lakására esett egy bomba, az állomás közeli OTI palotában. Ruhái, cipői a szekrényben maradtak, amire ráomlott egy gerenda. Így ment segíteni az emberek mentésében.

Az Ispotálytemplom is áldozatul esett az első légítámadáskor:

*Az Ispotálytemplom pusztulásának emlékére
A fénykép Papp József ajándéka*

A templom tornyát az emlékműn látható kis kép szerint hosszában szelte ketté egy bomba.

Az emlékmű felirata:

„E helyen állt az egykori Ispotály Gondozó Intézményének református temploma 1704-től 1944. június 2-ig 240 éven át, a 2. világháború során a városunkat ért első légitámadásig. Ezen emlékoszlop állításával a templom tornyának helyét kívánta megjelölni a Debrecen Kistemplom-Ispotályi Református Egyházközség. 2015.

Az emlékmű állításának tevékeny résztvevője Papp József és vitéz Csizmadia József, támogatója az Ispotály Lakópark és az AKSD Kft.”

A front közeledtével sokan elmenekültek Debrecenből. 1944 októberében a polgármester felhívására a Dóczi tanárainak városban maradt tagjai jelentkeztek. Népösszeírási munkát végeztek, kenyérjegyek osztásában vettek részt, közmunkán dolgoztak.

Kabán, a mi falunkban 1944. augusztus 28-án bombáztak. A légiriadó hangjára átmentünk a szomszéd pincébe, mi, gyerekek egymás kezét szorongattuk a repülőgépeket hallva, hogy ugyan, mi fog történni? Bombáztak. Mi életben maradtunk. Egyszer jártunk még a halál közelében; az oroszok meg akarták tizedelni a falut, mert egy katonájukat halva találták a faluszéli kerteknél.

Férjem, **dr. Fekete Tamás** is mesél, aki Debrecen június 2-i bombázása idején egy barátjával a színház mellett focizott. A légiriadó hangjára hazaszaladtak a Batthyány utcán a Szent Anna utcára; a mellettük levő házra esett a bomba.

Dr. Fekete Tamás

„1944. június közepén Debrecenből Olaszliszkára mentünk, az egész család. Októberben édesapámnak, id. Fekete Józsefnek, mivel katona volt, le kellett tennie az esküt Szálasira Olaszliszván.

Szabadságának letelte után be kellett vonulnia Siófokra. Addigra kihirdették, hogy a 14 éven felüli fiúkat elviszik árkot ásni katonai védekezés céljából. Ezért magával vitt Siófokra engem is. Kabátot nem tudtam magammal vinni, nem volt téli kabátom. Bemelegítő mackó volt a meleg ruhám. Akkor jó idő volt. De kabát később sem lett, az egész menekültidőt egy mackóban éltem át, fázva. Mire hazaértünk, a vitaminhiány miatt sebek is keletkeztek a bőrömön.

Iskolakezdekör a pannonhalmi bencés olasz gimnáziumba fogadtak be. Az igazgató személyes ismerősként bevett az internátusba is. Előzőleg Pázmánd faluban voltunk. Mivel közeledett a front, ezért – mint a debreceni hadtestparancsnokság részlegének – tovább kellett indulni. 1944. december 31-én délután teherautóra raktak a nagy hidegben. Muraszombat mellé vittek, az osztrák–szlovén határon levő Maribor közelében fekvő Ratkersburgba (Regede), a határőr laktanyában volt a szállás. 1945 Nagyszombatig itt maradtunk.

Ezután szekerekre raktak, Németországba indítottak bennünket. Az utak zsúfoltak voltak. Angol és amerikai repülőgépek bombázták a visszavonuló német csapatokat, géppuskázták is. Ezekből bőven jutott nekünk is az úton. Karintiába kerültünk. Klagenfurt mellett, egy búzaföldnél állítottak meg bennünket, Weisensteinnél.

Az Ossiachi-tónál találkoztunk először a megszálló angol csapatokkal. Májusban a tóban fürödtünk. Kekszet, ennivalót adtak. A lóhúst a kekszes dobozokban főztük meg. Az angol tiszti étkezde Villachban volt. Lakatos Flóris zenekara játszott nekik. A márkás órákat az amerikai katonák is szívesen eltették. Ahol francia katonák voltak, ott nem volt ilyen jó ellátás. Két-három nap múlva továbbvittek, egy hegyoldalra telepítették a sátrakat.

Nyár derekán ismét teherautóra kellett rakodni. A Dráva-parton vezető úton, egy patak partján, Eisentratten község határában csináltunk egy tábor. Nagy esőzések sziklákat görgetett a patak.

Magyarul beszélő angol katonák mondták, hogy haza kellene menni a táborlakóknak. Aki akart, maradt. Aki haza akart kerülni, személyvonat szerelvénnel Baden-Baden fele indították. Bajorországon, Ausztrián át Bécsig vittek. Itt egy összeállított szerelvényre szálltunk fel.

Hegyeshalmon keresztül Komáromig jöttünk holminkkal együtt, egy régi kerékpárt is hazahozhattam. A komáromi várban igazoltattak mindenkit. SS katonákat kerestek. Mikor megkaptuk a papírjainkat, mindenki mehetett haza. Budapesten, a Keleti pályaudvaron másfél kiló szőlőt vettünk kb. 25 000 megtakarított pengőért. Itt felkapaszkodtunk a vonat tetejére, és 1945 nyarán hazaértünk Olaszliszkára.

Másnap Debrecenbe utaztunk. Lakásunkban idegenek laktak. A ház mesternél lakott pár napig édesapám, később is ott maradt, míg el nem vállalta a homokkerti iskolát, lakással együtt. Én a kollégiumban laktam a Varga utcán 1945 karácsonyáig. Az ötödik gimnáziumból 1946 januárjában vizsgáztam le. Utána hatodik gimnazistaként folytattam a tanulást.”

Egykori diák Munkácsról:

„17 évesen kellett elhagynom a szülői házat, s kellett gondoskodni magamról. Egy szűk hátizsáknai holmival szálltunk le Debrecenben, 1945 januárjában, egy orosz katonai vonatról, bőrig ázva, mert Záhonytól kezdve vert az eső. Mi pedig egy úgynevezett „pöre kocsiban” gubbasztottunk egy ágyútálp mellett. A debreceni állomás épületének – a réginek – a nagy csarnoka tető nélkül tátongott az égre a bombázások nyomán. S mi – ugyanis öten jöttünk el Munkácsról osztálytársak – egy hatalmas „dobkályhához” próbáltunk férkőzni, hogy kissé megmelegedjünk. Kimenni nem volt szabad, mert akkor még kijárási tilalom volt a városban.”

A leventéket ugyanis már 1944 késő tavaszától összeszedték, és elvitték hadi munkákra, árokásás, ilyesmi. A szülők Munkácson vonatra rakták a fiaikat, hogy menjenek Magyarországra, majd leszállnak valahol a vonatról. Akik otthon maradtak, azokról többet hírt se hallott senki...

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönet illeti közreműködéséért Papp Józsefet, v. Csizmadia Józsefet, dr. Nagy Attilát, Kotricz Tündét, Bécsiné Kléri Ágotát és Csáthy Ferencet.

Köszönet az Országos Széchényi Könyvtár mindenkori lelkiismeretes tájékoztatásáért is.

Köszönet a képek gyűjtésében és formázásában való segítségért az önkormányzatoknak, polgármesteri hivataloknak és a képek alatt jelzett adományozóknak, Sánta Péternek, dr. Fekete Tamásnak és Dargai Dalmának. Mindenkori önzetlen, szíves segítségükért Gercsák Gábornak és Tóth Máriának.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

TARTALOM

SZENDREY IGNÁ CZ DEBRECENBEN	5
II. RÁKÓ CZI FERENC NYOMÁBAN	19
TOMPA MIHÁLYRÓ L	39
ARANY, PETŐ FI ÉS TOMPA NÉPIES KÖLTÉ SZETÉ NEK TRIUMVIRÁTUSÁ RÓ L	45
MUNKÁ CSY MIHÁLYRÓ L	57
CSOKONAI VITÉ Z MIHÁLYRÓ L	65
Ú JRA DEBRECENBEN	67
HÁ BORÚ K, EMBEREK, EMLÉ KEK	71

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

9 786150 014517